

Sağ Yönün Kavramsal Üstünlüğü ve Dile Yansıması: Oñul-/Oñal- ve Sağal- Fiilleri Üzerine

DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE GÜLER*

Öz

Pek çok kültürde kutsiyet atfedilen yön olarak “sağ” kavramı, Türkler için de ayrıcalıklı bir öneme sahip olmuştur. Eylem temelli yaşayan tüm kavimlerde olduğu gibi Türkler için de yön ve yer adlandırmaları dilde geniş yer tutmaktadır. Yazıtların söz varlığı bu bakımdan dikkat çekicidir. Türkler yön tariflerinde önem sırasına göre önce güneşin doğduğu taraf olan *doğu*, sonra sırasıyla *güney*, *batı* ve *kuzey* yönlerini sıralarlardı. Güney, güneşin doğuş yönü olan doğudan sonra en önemli yön olarak sağı temsil etmekte ve kutsal görülmekteydi. Mitolojik öğelerde ve sözlü edebiyat ürünlerinde ululanan “sağ”ın bu ayrıcalıklı konumu semavi dinlerde de yer alan iyiyi, doğruyu, güzeli ve dolayısıyla cennet yönünü; solun ise kötüyü, yanlış, istenmeyeni ve dolayısıyla cehennemi işaret etmesinden dolayı İslamiyet’in kabulünden sonra da devam etmiştir. Çalışmanın konusunu teşkil eden *oñul-/oñal-* ve *sağal-* “(hasta/yara) iyileşmek, düzelmek” fiilleri de türetiliş mantığı açısından sağ yönün olumlu algılanması bağlamında değerlendirilebilir. Özellikle ilk olarak Harezmi-Kıpçak sahası eserlerinde karşılaşılan *sağal-* fiilinin *oñal-* fiilinin kök anlamı ve türetme eki ile örtüşmesi ve oluşan fiilin de aynı anlamı işaret ediyor olması dikkat çekicidir. Çalışma kapsamında bu fiiller köken açısından incelenecek, kök sözcükleri ve türemeleri tarihî lehçelerden tanıklanacaktır. Böylece fiillerin Doğu ve Batı Türkçesi eserlerindeki kullanımları belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: *oñul-/oñal-*, *sağal-*, kökteş sözcükler, sağ-sol algısı, tarihî Türk lehçeleri

The Conceptual Superiority of the Right Side and Its Linguistic Reflections:

A Study on the Verbs *Oñul-/Oñal-* and *Sağal-*

Abstract

In many cultures, the concept of “right” holds sacred connotations, and among the Turks, it carries a particularly privileged significance. As with other action-oriented societies, spatial and directional terminology occupies an important place in the Turkish language, too. The lexicon of Old Turkic inscriptions is especially illustrative in this respect. In directional ordering, the Turks prioritized the east—where the sun rises—followed by south, west, and north. The south, positioned immediately after the east, symbolized the right side and was thus considered sacred. The exalted status of the “right” in Turkic mythology and oral literature corresponds to its representation of goodness, truth, beauty, and paradise—a symbolic framework that continued after the adoption of Islam, in which the “left” came to signify evil, error, and hell. This study focuses on the verbs *oñul-*, *oñal-*, and *sağal-*, meaning “to recover (from illness or wounds), to heal.” These verbs can be analyzed in the context of the cultural perception of the right side as inherently positive. Of particular interest is the verb *sağal-*, which appears primarily in texts from the Khwarezm-Kipchak region and demonstrates semantic and morphological parallels with *oñal-*. The study

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: eguler@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5287-8702

Gönderim tarihi: 2 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 3 Haziran 2025

explores the historical roots and derivations of these verbs, drawing on attestations from various historical dialects, and aims to trace their usage across Eastern and Western Turkic literary traditions.

Keywords: *oñul-/oñal, saǵal-*, cognate words, right-left perception, historical turkic dialects.

GİRİŞ

O*ñul-/oñal-* ve *saǵal-* fiilleri tarihî lehçelerde genellikle “(hastalık/yara) iyileşmek, düzelmek” anlamlarına gelen fiillerdir. *Oñul-* fiili Uygur; *oñal-* fiili Karahanlı; *saǵal-* fiili ise Harezm-Kıpçak Türkçesi Dönemi’nden itibaren tarihî ve çağdaş lehçelerde kullanılmaktadır. *Oñul-/oñal-* sözcüklerinin kökü olması muhtemel *oñ* “sağ taraf; doğru, gerçek” ve *oñ-* “iyileşmek, şifa bulmak, rahata kavuşmak; tamir edilmek, düzeltilmek” sözcükleri ilk olarak Uygur Türkçesi eserlerinde görülür. *Saǵ* sözcüğü “sağlıklı, esen, sağlam” anlamıyla ilk olarak Uygur Türkçesi, “sağ taraf, yön adı” anlamıyla Karahanlı Türkçesi eserlerinde geçer. Sözcüğün anlam genişlemesinde *saǵ* yönün kutsiyet atfedilen bir kavram olarak “sağlıklılık, esenlik, sağlamlık” anlamı yüklenmiş olması etkili olmalıdır.

Doğu Türkçesinde ilk olarak *oñ* “sağ taraf; doğru, gerçek” anlamıyla görülen sözcük, Batı Türkçesinde görülmez. Batı Türkçesinde bunun yerine *saǵ* “sağ, sağlam; (yan anlam kazanmasıyla) sağ taraf” sözcüğü kullanılır. *Saǵ* sözcüğü hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi eserlerinde görülür. *Oñ-* “iyileşmek, düzelmek” fiili hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi eserlerinde geçer. *Saǵal-* “iyileşmek” fiili ise *oñul-/oñal-* fiillerinin benzer anlam alanından hareketle sonradan oluşmuş olup doğuda Harezm-Kıpçak Türkçesi; batıda Eski Anadolu Türkçesi sahasında kullanılmaya başlar.

Kaşgarlı Mahmud, *saǵ* sözcüğünün Oğuzca olduğunu, Karahanlıların bu sözcüğü bilmediğini belirtir (DLT, 512/410) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 410). Türk kültür sistemi de dahil pek çok kültürde sağ yönün kutsal olması; sağın iyiyi, güzeli, itibarı temsil etmesi söz konusu fiillerin kaynaklandığı anlamsal motif olmuştur. *Saǵal-* fiili, *oñal-* fiili gibi sağ yönün kutsallığı ve olumlanması dolayısıyla benzer bir yolla türetilmiş ve Oğuzca bir özellik olarak Doğu Türkçesi eserlerinde de yer almış olmalıdır.

Saǵ kavramının olumluluk, *sol* kavramının olumsuzluk çağrıştıran nitelikte kullanılması din, inanç ve kültürün etkisi ile olmuştur. Bu durumun dilsel yansıması ise yalnızca Türkçede değil Eski Yunanca, Arapça, Farsça, Rusça, İngilizce, Fransızca ve Almancada da görülmektedir (Özezen Yüceol, 2002, s. 5-24; Türk, 2004, s. 128-131; Akkaş, 2018, s. 110-111). Hatta Sümercede *zag* “sağ taraf” (MSL, III, 85) ve *sag* “iyi” (MSL, III, 127) (Tuna, 1997, s. 25, 23) sözcüklerinin Eski Türkçedeki koşutluğu göz önünde bulundurulursa sağ yönün olumlu algısının Sümerlerden itibaren var olduğu kabul edilebilir.

Tek tanrılı dinlerde de sağ yönden ayrıcalıklı bir öneme sahip olarak bahsedilmektedir (*İncil-i Matta*, bab 25, ayet 31-43; *Tevrat/Vaiz*, bab 10, ayet 2; *Zebur*, 121. mezmur, ayet 5-7) (Özezen Yüceol, 2002, s. 5-24). *Kur'an-ı Kerim*'de de (Ankebût, 48; Meryem, 52; Tâhâ, 80; İsrâ, 71; Hakka, 19-22; İnşikak, 7-9) sağın bu ayrıcalıklı durumu görülmektedir (<https://kuran.diyanet.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.04.2025).

Türk-İslam muhitinin ilk eseri olan *Kutadgu Bilig*'de de sağ yönün yüceltilmesi açıkça görülür (Türk, 2004, s. 133):

Bu edǵü oñ ol kör isizlik bu sol/ Soluñdın tamu ornu uştmah oñ ol “İyilik sağ, kötülükse soldur. Solunda cehennem yeri, cennet ise sağdadır” (KB, 917) (Arat, 1947, s. 109).

Kılınç oñ tutar hiç solı yok ukuş/ Bütün çın turur hiç alı yok ukuş “Akıl daima sağdan hareket eder, hiç solu yoktur. Doğru ve dürüsttür, hiçbir hilesi yoktur” (KB, 1863) (Arat, 1947, s. 204).

Yoluñ oñça kelse itildi işin/ Kılı solça kelse ulıp çal başın “Yolun sağa doğruysa işin hâllolmuştur. Sola doğruysa inleyerek başını yere çal” (KB, 1392) (Arat, 1947, s. 156).

İslamiyet'te meleklerin insanların yaşamı boyunca sağ ve sol omuzlarında durarak günah ve sevaplarını kaydettiğine, sağdaki meleğin sevapları, soldaki meleğin günahları yazdığına; kabirde sorgu sonrası yanıtların doğru ve yanlış olmasına göre sağ taraftan cennete, sol taraftan cehenneme kapı açılacağına, açılan kapının yönüne göre kişinin akıbetinin belli olacağına inanılmaktadır (Aça, 2017, s. 206). Eski Türk inancında kişinin doğumundan itibaren sağ omzunda bulunarak iyilikleri yazmakla görevli *Yayuçi*, sol omzunda Erlik'ten aldığı buyrukla kötülükleri yazmakla görevli *Körmös* adlı varlıkların olduğu düşüncesi de bu inançla benzerlik taşır (Radloff, 2008, s. 29).

Türk mitolojisinde ve sözlü kültür ürünlerinde de sağ ve sola yüklenen anlamların benzerlik arz ettiği görülmektedir. Sena Ünal (2022, s. 116), Türk kozmolojisinde sağ tarafın erkekle, sol tarafın kadınla ilişkilendirildiğini, kadın ve erkeğe yüklenen olumlu ve olumsuz özelliklerin sağ-sol algısı bünyesinde toplandığını belirtir. Bu durumun semavi dinlerde ilk yaratılan insanın erkek olduğu, kadının ise erkeğin sol kaburga kemiğinden yaratıldığı inancından kaynaklandığını ekler.

Kadınları ve çocukları hastalıklarından ve belalardan koruduğuna inanılan mitolojik Umay Ana inanişine bağlı olarak gebe kadının doğumu esnasında doğumu yaptıran kişi sağ elini kullanırken "Bu benim elim değil, Umay Ana'nın eli" der (Küçük, 2013, s. 117). İslamiyet'in etkisiyle bu söylemdeki Umay Ana, yerini Fatma Ana'ya bırakır ve "Bu benim elim değil, Fatma Ana'nın eli" denir.

Kırgız ve Kazaklarda sağ el Hızır ile ilişkilendirilir. Hızır; bereket, mutluluk ve yardımın simgesidir ve inanca göre Hızır'ın sağ elinin baş parmağında kemik bulunmaz. Eve Tanrı misafiri olarak gelen yabancılarla tokalaşırken sağ elleri yoklanarak Hızır olup olmadığı anlaşılmaya çalışılır (Akkaş, 2018, s. 43). "Hıdırellez gecesi Hızır'ın yeryüzüne indiğine ve sağ elini yere sürerek yeryüzünü yeşerttiğine inanılır" (Ünal, 2022, s. 97).

Oğuz Kağan Destanı'nda yurdunu oğulları arasında pay eden Oğuz Kağan, toy zamanı sağ yanına kırk kulaç yüksekliğinde direk diktirir, üzerine altın bir tavuk, altına da ak koyun koydurur. Sol yanına kırk kulaç boyunda direk diktirir ve üzerine gümüş bir tavuk, altına da kara koyun koydurur. Direklerin üzerine konan altın ve gümüş tavuklar hiyerarşik olarak bulunan yerin itibarını gösterme şeklidir. Destanda yer alan altın ve gümüş, ak ve kara, sağ ve sol kavramları, Bozokların ve Üçokların hiyerarşik konumlarını ve saygınlıklarını gösterir (Duymaz, 2005, s. 41). Oğuz Han'ın ölümünden sonra onun yerine tahta çıkan da yine sağ yanındaki oğullarından Gün Han olur. Dede Korkut boylarında da beylerin oturma düzeninde sağ tarafta olanların daha muteber ve mühim insanlar olduğu dikkat çeker (Ergin, 2014).

Sağın olumlu algısının yansıması günlük hayatta da kendini gösterir. Sağ uzuvların kullanımına teşvik, solaklığın kötü görülmesi, kurban keserken sağ yöne dönülmesi, yataktan kalkarken sağ taraftan kalkılması, tuvalete sol ayakla girilip sağ ayakla çıkılması, evden çıkarken sol ayakla çıkılıp sağ ayakla geri dönülmesi, selamlaşırken sağ elin kullanılması gibi temayüller sağ olumlaması içeren davranışlardır. Günlük hayatta kullanılan *sağdan söylemek* "sahih, doğru, gerçek söylemek" (TS, 2019, s. 3227), *sağ gönüllü* "temiz yürekli, iyi kalpli" (TS, 2019, s. 3229), *sağ işi sol olmak* "iyi işi kötüye dönmek" (TS, 2019, s. 3240), *sağ işli* "sağlam, doğru, dürüst iş yapan" (TS, 2019, s. 3240) gibi ifadelerle *sol tarafından kalkmak*, *sağ gösterip sol vurmak* gibi deyimlerde de sağ yönün ululandığı ve sol yönün aşağılandığı görülür.

Sürekli hareket hâlindeki bir millet için yönlerin tayini önemlidir. Bahaeddin Ögel (2000, s. 427), Türklerde yönleme konusunda esas nirenginin güneş ve güneşin doğduğu yön olduğunu, böylece Türklerin dünyayı yönlerken önce yüzlerini doğuya dönerek sağ, sol ve arkalarına göre yönlerin adlarını söylediklerini ifade eder. Önem sırasına göre önce doğu, sonrasında güney, batı ve kuzey söylenir. Güneşin

hayat kaynağı olarak görülmesinden dolayı *doğu*; *ilgerü* “ileri, doğu”, *öñ* “ön; doğu” olarak adlandırılır ve öncelik arz eder.

Orhun Yazıtları’nda geçen “İlgerü kün tugsıka bérgerü kün ortosınaru kurıgaru kün batsıkıña yır-garu tün ortosınaru anta içreki bodun kop maña körür” (Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar oradaki tâbi halklar bana bağlıdır) (KT G 2) (Aydın, 2014, s. 51) sözünde de görüleceği üzere yönlerin sıralanmasına kutsal atfedilen doğudan başlanırdı. İkili devlet teşkilatı geleneğinde ülke sağ-sol, doğu-batı olarak idare edilir, hakan ve ordu her zaman doğu tarafta bulunur ve her iki tarafa da hükmederdi.

Yön belirlemede yüzün doğuya çevrilmesiyle iki kolunu yanlara açan Türkler, sağ kol ile güneyi, sol kol ile kuzeyi simgeleştirmiş ve kuzey yön ile güney yöne atfettikleri özelliklerden yola çıkarak sağ-sol algısı oluşturmuşlardır. Düalist sistemde aşağı âlem ve yukarı âlem algısıyla iyi ruhların bulunduğu yukarı âlem güney yönde, kötü ruhların bulunduğu aşağı âlem kuzey yönle sembolize edilmiştir. Yüzün doğu yönüne çevrili olduğu düşünülerek sağ; *güney, yukarı, güneş, gündüz, yaz, açık, erkek, dölleme, gök ve olumlu* kavramlarıyla; *sol, kuzey, aşağı, ay, gece, kış, kapalı, kadın, üreme, yer, olumsuz* kavramlarıyla eşleştirilir (Ünal, 2022, s. 83-84).

Türklerde renkler ve yönler de birbirlerine bağlı anlamlar ifade ederler. *Kara* Türklerde toprak, güç, kuvvet ve bazen de kader, yas anlamları taşır ve kuzeyi temsil eder. *Ak* ise temizlik, duruluk, yücelik, yaşlılık, tecrübe, büyüklük gibi yüceltici sıfatları ve batı yönünü temsil eder. *Kök* rengi Türklerde kutlu bir renktir ve doğuyu ifade etmek için kullanılır. *Kızıl* ise güneyi temsil eder (Gabain, 1968, s. 109; Ekrem, 1995, s. 85).

Güney yöne yüklenen olumlu düşünceler ve sembolik unsurlar sağ yöne aktarılırken kuzey yöne yüklenen olumsuz algılanış unsurları ise sola aktarılmıştır. “Sağ yön” anlamının karşılığı olan sözcükler, zamanla yan anlam kazanarak dilde olumlu adlar, sıfatlar ve fiiller; sol yönün taşıdığı olumsuz anlamlar ise olumsuz adlar, sıfatlar ve fiiller oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1.İNCELEME

Çalışma kapsamında *sağ* yöne yüklenen olumlu algıdan kaynaklanarak oluştuğu düşünülen *oñul-/oñal-* ve *sağal-* fiilleri köken, anlam ve tarihî lehçelerde kullanımları bakımından incelenecektir:

1.1.Oñul-/Oñal- Fiilleri, Kökteşleri ve Türemeleri

Gerhard Clauson (1972, s. 185), *oñal-/oñul-* ve *oñar-* sözcüklerinin kökenini saymaca bir **oña-* fiiline dayandırır. *Oñal-/oñul-* sözcüklerinin ilk olarak Uygur Türkçesinde geçtiğini, *oñul-* sesletiminin daha eski olduğunu belirterek sözcüğün çoğu çağdaş lehçede yaşadığını ifade eder. Melek Özyetgin de (2001, s. 138) *oñul-* fiilinin (Kİ, V8a10) **oña-* fiilinden *-l* edilgenlik çatısı eki ile türetildiğini kabul eder.¹

Clauson’un köken olarak belirttiği saymaca *oña*-² sözcüğü *Dîvânu Lugâti’t-türk*’te “düzeltmek” anlamıyla geçer: *Oñağalı irpeldi iş* “İş düzeltilmek istenirken bozuldu” (DLT, 128/113) (Ercilasun ve Akkayonlu, 2014, s. 113). *İbni Mühenna Lügati*’nde *oña-* sözcüğü “şefkat göstermek” anlamında geçer: *Oñadı* “Şefkat gösterdi” (İML, 86b/1) (Karagözlü, 2018, s. 79).

Oñul-/oñal- fiillerinin kökenini tarihî lehçelerde geçen *oñ* “sağ taraf; iyi” sözcüğüne dayandıran görüşler de vardır. Marcel Erdal (1991, s. 653), *alpal-* (< alp + al-) fiiliyle ilgili bilgi verirken *oñal-* sözcüğüne

¹ Özyetgin (2001, s. 587), çalışmasının başka bir bölümünde *oñul-* fiilini **oñ-ul* biçiminde tahlil ederek *oñ-* fiiline dayandırır.

² Sözcük, “saymak, itaat etmek” anlamlarıyla Kıpçak Türkçesinde geçer (İdrak Haşiyesi, Tercüman).

de yer verir. *Onal-* fiilini, 13.yy.da geçtiğini belirttiği *onul-* fiilinin varyantı olarak ele alır. Aynı ekin kullanımına *sag + al-* (KE) fiilini de örnek verir. İbrahim Taş (2020, s. 101), *yinçgel-* “incelmek”, *kısal-* “kısaltmak” fiillerinde de görülen *-l* ekinin *onul-* “iyileşmek, düzelmek” fiilinde geçişsiz eylem yapma görevinde olduğunu belirterek sözcüğü “sağ, sağ taraf; doğru” anlamlarına gelen *on* köküne dayandırır. Robert Dankoff ve James Kelly (1985, s. 41) ile İpek Bilgen (1989, s. 89) *Dîvânu Lugâti t-Türk*’te geçen sözcüğün *on* “iyi” kökünden türediğini belirtir. Funda Toprak (2005, s. 52), *onul-* (< *on* + *ul-*) “iyileşmek, şifa bulmak” olarak anlamlandırdığı fiili *on* “sağ” (Çiğilce, DLT IV, 438) yön adına dayandırarak *Mukaddimetü’l-Edeb*’den tanıklar: *Onuldı* (ME, 151/6). Mustafa Kaçalın (2011, s. 289), *onul-* (< *on* + *a - l-*) “onulmak” (AL, 48b/712, 713) sözcüğünü çözümlerken *on* isim kökünden önce *ona-* fiili yapıldığını, sonra *-l* ekiyle genişlediğini gösterir. Mustafa Argunşah (2013, s. 110), *-Al* ekinin isim kök ve gövdelerinden geçişsiz fiil türettiğini belirterek *onul-* “iyileşmek” ve *sağal-* “iyileşmek” sözcüklerini örnek verir.

Sözcüğün kökenini tarihî lehçelerde aynı anlamda kullanımda olan *on-* “iyileşmek, düzelmek” fiiline bağlayan görüşler de mevcuttur. Erdal (1991, s. 668-669), *onul-/onar-* sözcüklerinin 14. yüzyıldan itibaren görülen *on-* “iyi düzende olmak, gelişmek, başarılı olmak” fiilinden gelmiş olabileceğini belirtir. *Onul-* “iyileşmek” fiilinin Uygur Türkçesi metinlerinde (TT VI 215, TT VII, Suv), *Kutadgu Bilig* (2443, 3874, 4357) ve *Dîvânu Lugâti t-türk*’te geçtiğini ifade eder. Clauson’un (1972, s. 185) sözcüğün kökenine dair verdiği açıklamayı doğru bulmaz ancak kendi açıklamasının da daha iyi olmadığını ileri sürer. *Onul-* ve *onul-* fiil biçimlerinin Clauson’un iddia ettiği gibi birbirinin yerine rastgele kullanılan formlar olmadığını, *onul-* şekline en erken 13. yüzyıl metinlerinde rastlandığını, Clauson’un bu farkı göz ardı ederek sözlük maddesini *onul-/onul-* biçiminde verdiğini ifade eder. Ona göre Clauson bu tercihi, fiilin muhtemelen **ona-* kökünün edilgeni olduğu yönündeki etimolojik varsayımına dayandırmaktadır. *Drevneturskiy Slovar*’da (1969, s. 368) *onul-/onul-* fiillerinin *on-* “iyileşmek, düzelmek” fiilinin edilgen biçimi olduğu ifade edilerek *Dîvânu Lugâti t-türk*’ten ve *Atabetül-Hakayık*’tan tanıklanır. Sözcüğün *onul-* *öglân-* “iyileşmek kendine gelmek” (Suv 196) anlamlarında ikileme kurduğu belirtilir. Galip Güner (2021, s. 169, 205), çalışmasında farklı görüşlere de değinerek *onul-* “iyileşmek, düzelmek” ve *onar-* “düzeltmek” fiillerini “doğru, düzgün olmak” anlamındaki *on-* köküne dayandırır.

Aynı kökten türediği kabul edilen *onar-* fiilinin etimolojisi üzerine görüşler de benzer şekilde **ona-*, *on* “sağ” ve *on-* “iyileşmek, düzelmek” kökleri üzerine inşa edilmiştir. Clauson (1972, s. 189), *onar-* “birini ya da bir şeyi daha iyi hâle getirmek, düzeltmek, onarmak” fiilini **ona-* fiilinin ettirgen biçimi olarak ele alır ve *onul-* fiili ile ilgisine dikkat çeker.

Zeynep Korkmaz (2009, s. 113), *+A-* ve *-r-* eklerinin birleşmesinden oluşmuş *+Ar-* ekinin “yapma” bildiren ve geçişli fiiller türeten bir birleşik ek olduğunu belirterek *onar-* (< *on* + *ar-*) örneğini verir. Sevan Nişanyan, *onar-* “sağaltmak, iyileştirmek” fiilinin Eski Türkçe *on* “sağ, iyi” sözcüğünden *+(g)Ar-* ekiyle türediğini belirtir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/onarmak> Erişim 20.04.2025). *Onar-* (< *on* “sağ” + *ar-*) sözcüğünü *on* “sağ; doğru” anlamlarıyla eşleştiren pek çok araştırmacı vardır (Brockelmann, 1954, s. 221; Räsänen, 1969, s. 362; Eckmann, 1988, s. 45; Karamanlıoğlu, 1994, s. 47; Banguoğlu, 1995, s. 208; Ergin, 2009, s. 181; Eraslan, 2012, s. 133; Taş, 2020, s. 92).

Drevneturskiy Slovar’da (1969, s. 368) *onar-* “düzeltmek” fiilinin *on-* fiilinin ettirgen şekli olduğu belirtilir ve *Kutadgu Bilig* ve *Hüen-Tsang Biyografisi*’nden tanıklanır. Faruk K. Timurtaş (1976, s. 352) *onar-* fiilinin *-Ar* fiilden fiil yapım ekiyle genişlediğini belirtir. Vecihe Hatiboğlu (1981, s. 134-135), *-Ar* ekinin hem isim hem de fiil köklerine gelerek ettirgen çatı oluşturduğunu belirterek karışık olarak sıraladığı örnekler arasında *onar-* fiilini de verir. Ancak sözcüğün kökeninin isim mi fiil mi olduğuna ilişkin bilgi vermez. Erdal (1991, s. 736-737), *onar-* fiilinin *doğru, düzgün, başarılı bir şekilde bir şey yapmak; başarmak,*

haklı olmak; bir konuda haklı olmak; anlamak, kavramak gibi anlamlara geldiğini *oŋ* ile olan bağlantısının, Clauson'da belirtildiğini ancak net olmadığını ifade eder. *Oŋar-* fiilini *onul-* "iyileşmek" fiiliyle ortak kökten türeyen bir biçim olarak ele alır. Sözcüğü Uygur Türkçesinden tanıklayarak *onar-* fiilinin "kavramak, anlamak" anlamını da içermesi gerektiğini yalnızca "düzeltmek, onarmak" anlamında olmadığını belirtir. Necmettin Hacıeminoğlu (1991, s. 36) *-r* ekini *fiilden türemiş fiil yapan ek* olarak verir ve *oŋar-* < *oŋa-r-* "onarmak, iyileştirmek" örneğini verir. Özyetgin (2001, s. 135) ettirgenlik çatısı eki aldığını belirttiği *oŋar-* (Kİ, V8a9) sözcüğünün kökü olarak **oŋ-* fiilini gösterir.

Görüldüğü üzere sözcüğün kökü hakkındaki temel görüşler, fiilin aldığı eklerin görev niteliği göz önünde bulundurularak *oŋ* adı ve *oŋ-* eylemi çevresinde çeşitlenmektedir. Bu sözcüklerin tarihî lehçelerdeki kullanımları incelenerek kökenleri hakkında daha belirgin bir sonuca varılabilir:

1.1.1.Oŋ Adı

Tarihî lehçelerde *oŋ* adının kullanımına ilk olarak Uygur Türkçesi Dönemi eserlerinde *oŋ* "sağ taraf; müstakim, doğru" anlamlarında rastlanır (Wilkins, 2021, s. 510).³ Sözcük, Karahanlı Türkçesinden itibaren anlam genişlemesi yoluyla bu anlamlarına ek olarak farklı anlamlar da kazanır:

Oŋ "Sağ taraf, yön adı"

Sözcük, bu anlamıyla Uygur Türkçesinden itibaren (Clauson, 1972, s. 166-167; Eraslan, 2012, s. 592; Tokyürek, 2018, s. 540) tüm tarihî lehçelerde kullanılmıştır. Hatta bazı eserlerde hem *oŋ* (ŞT, 79b/16) hem de *sağ* (ŞT, 81a/17) sözcükleri aynı anlama gelecek şekilde bir arada kullanılmıştır (Ölmez, 1996, s. 151, 156). Sözcüğün Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi eserlerinde kullanımları aşağıda tanıklanmıştır:

Oŋ çarñaқта алтун қаған дѣгән бир қаған бар ерди "Sağ yanda Altun Kağan adında bir kağan vardı" (LOK 13s); *Beşinç oŋınta tärri yeringärü қапағın açtı* "Beşincisi, kendisinden sağda Tanrı yerlerine kapı açtı" (Man I 13s) (DTS, 1969, s. 367).

Oŋ elig "(Çiğil lehçesinde) sağ el" (DLT, 32/19) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 19).

Sözcüğün bu anlamıyla ilişkili olarak Clauson'un (1972, s. 187) *solamuk* gibi *hapax legomennon* olarak belirttiği *oŋamuk* "sağlak" sözcüğü *Dîvânü Lugâti't-türk*'te (91/82) *onamuk er* "solak olmayan adam" olarak geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 82).

Kıdın öñdün oŋ sol bolur bu turup... "Geriye, öne, sağa ve sola giderler" (KB, 2962) (Arat, 1947, s. 306).

Oŋ eliklerinizni sol adaqlarınızni birle keseyin "Sağ ellerinizi, sol ayaklarınızla birlikte keseceğim" (AKT, 30b/31) (Usta, 2011, s. 108).

Ol nūr âdemniñ alnıdın oŋ yarıñıñğa indi "O nur Âdem'in alnından sağ yanağına indi" (KE, 7r15) (Ata, 2019a, s. 44).

Kökge ağınmış, atanıŋ oŋında oturup turur "Göge yükselmiş, atanın sağında oturmuştur" (CC, 74b/10-11) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 394).

Sol kolun birle tiz tutğıl taķı süñüni oŋ iline alğıl "Sol kolunla sıkıca tut ve süngüyü sağ eline al" (MG, 34b/6-7) (Uğurlu, 1984, s. 27).

Taķı oŋdın murad şeri 'at 'ibâdeti turur soldın işaret siyâset kamçısı durur "Sağdan murat, şeriat ibadeti-dir, soldan işaret siyaset kamçısıdır" (ŞHD, 50b/7-8) (Karasoy, 1998, s. 127).

Oŋ "Doğru, gerçek"

³ Yazıtlarda geçen *oŋ* "rütbe, görev" sözcüğü çalışma kapasamı dışında tutulmuştur: *tabğaç oŋ tutuķ beş t[ümän sü ķelti]* "[sonra] Tabğaç On Tutuķ'un beş [on binlik ordusu] geldi" (KT 31) (DTS, 1969, s. 367).

Sözcük, bu anlamıyla *Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Dönemi* eserlerinde geçmektedir (Clauson, 1972, s. 166-167):

Tersli onlı edgüli ayıglı iki türlüğ kılınç kılsar “Yanlış ve doğru, iyi ve kötü iki farklı iş yapsalar” (TT VI₁₉₆) (DTS, 1969, s. 367).

Ukuşuğ adırtığ biligde öñi/ Nêgü tég turur ay sözüñnün onı “Akli bilgiden ayrı bir şey saydın. Sözüñ doğrusu nasıldır, söyle” (KB, 1833) (Arat, 1947, s. 200).

On edgüklü boldum er üze edgülik yokaldı “Doğru ve iyi oldum, erlerde iyilik kalmadı” (ME, 62/2) (Yüce, 2014, s. 42).⁴

Yana yüz yegirmi taķı dört miñi/ Rusül enbiyâlar êkinç söz onı “Yine yüz yirmi dört bin resul peygamberler, ikinci sözün doğrusu” (MM, 5/2) (Toparlı ve Argunşah, 2014, s. 91).

Têrs sözler, on sözlemes “Yalan söyler, doğru söylemez” (CC, 81a/32) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 403).

‘Afo kilürse işim deyr-i fenâ ‘azmide onı... “Dünya yolculuğunda affolunup da işim düzelirse...” (GS, 377/1) (Kut, 2003, s. 288).

Gabain (1988, s. 288), çalışmasında *on* “sağ, doğru, batı, güney” olarak anlamlandırdığı sözcükten türeyen *onalı* “doğru”, *ontun* “doğru; sağda” sözcüklerine de yer verir. Hacer Tokyürek (2018, s. 331) aynı sözcükten türeyen *onaru* (AY, 115) sözcüğünü de “doğru” olarak anlamlandırır. *İbni Mühenna Lügati’*nde (153b/9) *ona* “düz” sözcüğü de bu anlamla koşutluk içerir (Karagözlü, 2018, s. 158). *Tarama Sözlüğü’*nde (2019, s. 2987, 2992) geçen *onat* “doğru, uygun, iyi, mükemmel, layıkıyla, tamam, muvafık”, *onatla* “yarar hâle getirmek”, *onatlaş* “uyuşmak, mutabık kalmak”, *onatlık* “uygun, dürüst davranış” sözcükleri de sözcüğün bu anlamından türemiş olmalıdır.

On “Kolay”

Yaygın olmayan bu anlam *onay* sözcüğünün kıyası olduğu belirtilerek *Dîvânü Lugâtî’t-türk’*te geçer: *On* iş “kolay iş” (DLT, 32/19) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 19; DTS, 1969, s. 367).

Onay sözcüğünün kullanımı Karahanlı (TİEM 73, 208r/4) (Kök, 2004, s. 204), Harezmi (KE, 7r4) (Ata, 2019a, s. 804) ve Çağatay Türkçesi (ŞSL) (Durgut, 1995, s. 99) eserlerinde tespit edilmiştir. Ayrıca aynı kökten türeyen *onaylık* “kolaylık, uygunluk” sözcüğü de Karahanlı (AKT, 7b/2) (Borovkov, 2002, s. 201) ve Harezmi Türkçesinde (KE, 52r/21) (Ata, 2019a, s. 113) geçmektedir. *Drevneturskiy Slovar’*da (1969, s. 367) *ona* “kolay, hareketli” sözcüğü yer alır ve “dayanıklı” anlamında *Çürügüdü soğurguda ona er erdi* “Yürüyüşe, soğuğa dayanıklı bir adam idi” (LOK 274) örneği verilir.

On “Nasip, kısmet”

Sözcüğün bu anlamda kullanılışı *Karahanlı Türkçesi Dönemi* eserlerinde tespit edilmiştir:

*Kuluğ keđ sınağu kılınç yarlı/ Ukuşı teñinçe tegürgü onı*⁵ “Kul, önce hâli ve tavrıyla iyice sınanmalı, anlayışı dengince ona paye verilmelidir” (KB, 4080) (Arat, 1947, s. 410).

Nêçe ağsa ança ağırılık bulur/ Ajun malı kut kıv bulur öz onı “Ne kadar yükselirse o kadar hürmet görür; saadet, talih ve dünya malından nasibini alır” (KB, 6044) (Arat, 1947, s. 599).

Nê türlüğ iş itse biligsiz onı ökünç ol/ Aña yok onundan adın “Her türlü işlerde cahilin nasibi pişmanlıktır” (AH, 15a) (DTS, 1969, s. 367; Çakmak, 2019, s. 77).

⁴ *Mukaddimetü’l-Edeb* dizinininde (Yüce, 2014, s. 162) sözcük *on* “destek, kolaylık” olarak anlamlandırılmıştır ancak sözcük geçtiği örnekte bir karakter özelliği olarak “doğru, dürüst” anlamlarında görülür.

⁵ Arat (1947, s. 410), sözcüğü *öñi* şeklinde okumuş ancak *Dizin* (Arat, 1979, s. 344) kısmında *on* “sağ, sağ taraf; doğru” olarak anlamlandırmıştır.

İrinçlendiñiz onları birle inçründünüzler ülügleriñiz birle “İstifade ettiniz nasipleriyle, faydalandınız kismetlerinizle” (RKT, 29/48b3) (Ata, 2019b, s. 567).

On “Selamet, huzur, kurtuluş”

Sözcük, bu anlamıyla yalnızca *Codex Cumanicus*’ta geçmektedir:

Asrovıñ bizge tıyirgil, mēñülik onğa yetkirgil “Korumanı bize ulaştır, bizi ebedi huzura erıştır” (CC, 71a/3) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 382).

Bizim onımız üçün kökden enip... “Bizim kurtuluşumuz için gökten inip...” (CC, 74b/7) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 394).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi eserlerinde *on* adının kullanımına rastlanmamıştır.

Tarama Sözlüğü’nde de *on* sözcüğü tespit edilememiştir ancak *Derleme Sözlüğü*’nde (2019, s. 3282-3283) “sağ; çok, bol, verimli; boş” anlamlarıyla Anadolu ağızlarında sözcüğün kullanıldığı belirtilir.

On sözcüğünden türeyen *on* “sıhhat” (AH, 9a) (Çakmak, 2019, s. 69), *onlık* “sağlık, selamet, mutluluk” (CC, 69a/8) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 376) ve *on kıl*- “emre uymak, itaat etmek” (TİEM 73, 271r/5) (Ünlü, 2004, s. 86) sözleri de tarihî lehçelerde geçmektedir. Ayrıca *Derleme Sözlüğü*’nde yer alan (2019, s. 3284, 3285) ve *on* sözcüğünden türemiş olması muhtemel *on*at “iyi, güzel, düzgün; iyi yaradılışlı, namuslu; doğru, uygun”; *on*at- “düzelmek”; *on*atsız “hastalıklı, gelişmemiş”; *on*gun “çok iyi, eksiksiz, tam; bayındır, verimli, bol; kutlu, uğurlu, beğenilen (kimse); tapılan kişi, gelişmiş, gürbüz; kurtulmuş, onmuş; varlıklı, mutlu”; *on*madık “beceriksiz” sözcüklerinin de ağızlarda kullanıldığı görülür.

Görüldüğü üzere *on* sözcüğü, “sağ taraf” ve “doğru, gerçek” anlamlarıyla Uygur Türkçesi Dönemi’nde eş zamanlı olarak kullanılmaktadır. Diğer anlamlar ise Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmekte olup her biri olumlu çağrışım içerir niteliktedir.

1.1.2. On- Fiili

Andreas Tietze (2018, s. 150) ve Meninski (1680, s. 533), sözcüğü *on-on*- “iyileşmek, şifa bulmak, rahata kavuşmak; tamir edilmek, düzeltilmek” olarak anlamlandırır. Tarihî lehçelerde *on*- “iyi olmak” fiilinin kullanımına da ilk olarak Uygur Türkçesi Dönemi eserlerinde (Eraslan, 2012, s. 592) rastlanmaktadır:⁶

Ol tişi taqıgular kamağan onarlar ermiş yeme érkeki neñ onmaz ermiş “O dişi tavukların hepsi iyileşirmiş/gelişirmiş ve erkekler iyileşmezmiş/gelişmezmiş” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/onmak> Erişim 20.04.2025).

Nişanyan, bu örnekte sözcüğü “iyileşmek”; Clauson (1972, s. 168), “gelişmek, büyümek” olarak anlamlandırır.

Onğalı köñültä... [sağ]ınıp “Gönlünde düzelmeyi... düşünüp” (Uig II 91) (DTS, 1969, s. 367).

Wilkens (2021, s. 510-511), Uygur Türkçesinde *on*- fiilini “sararmak, solmak; fonksiyonda sınırlı olmak, gevşemek, yorgun düşmek” şeklinde anlamlandırır.

Karahanlı Dönemi eserlerinde (DLT, 97/90) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 90), (KB, 3845) (Arat, 2007, s. 387) sözcük “rengi solmak; sararmak” anlamıyla da kullanılır (Clauson, 1972, s. 169). Sözcüğün bu anlamından türeyen *onuk*- “kumaş vb. parlaklığı çekiciliği gitmek, solmak” (DLT, 116/104); yüz

⁶ Clauson (1972, s. 168) *on*- maddesinde Kaşgarlı’nın *on*- “rengi solmak”, *ün*- “yükselmek” ve *ün*- “deşmek” fiillerinden söz ettiğini ancak erken devirlerde kullanılmış ve şu an pek çok dilde *on*- olarak yaşayan *on*- “başarılı olmak, gelişmek, refaha kavuşmak” sözcüğünden söz etmediğini belirtir. Bunlara ek olarak *ün*- “inat etmek” ve *ön*- “pusu kurmak, saklanıp beklemek” sözcüklerinin de Orta Çağ’da görüldüğünü belirtir. Metinlerde hangi fiilin kastedildiğine karar vermenin her zaman kolay olmadığını ve bazen “onar” ve “onu” gibi kelimelerin bu fiillerden birinin çekimlenmiş hâli mi yoksa *on*ar- gibi daha uzun bir fiil mi olduğu konusunda belirsizlik olabileceğini ifade eder.

süzülmek, solmak (DLT, 97/90) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 104, 90) fiili de Karahanlı Türkçesinde görülür.

Clauson (1972, s. 169)⁷ sözcüğün *Kutadgu Bilig*'de "başarılı olmak" anlamında da geçtiğini belirtir. Ancak buradaki sözcük *u-* "muktedir olmak" fiilinin dönüşlülük eki *-n* ile genişlemiş biçimi olmalıdır:

Közi tok çığay erse bayka sanur/ Serinse kişi tégme işte unur "Gözü tok (olan), fakir de olsa zengin sayılır. İnsan sabrederse her işte başarılı olur" (KB, 2612) (Arat, 1947, s. 274).

Harezmi eserlerinde sözcük "yoluna girmek, düzelmek" ve "(hastalık) iyileşmek" anlamlarında geçer:

Dağı dedi ki gör onduğunu iş/ Ki uğraşmadı kimse yād u biliş "Ve dedi ki gör işinin yoluna girdiğini, ki uğraşmadı kimse onu düşünüp bilmekle" (HŞ, 210a/6056) (Tülübaş, 2017, s. 453).

Onmadı çün heç birisinini dārūsı/ Belkim artuğ oldu menzim sarısı "Hiçbirinin ilacı iyileştirmede, belki de hastalığım (sarılığım) çok ilerlemişti" (CN, 4b/121) (Toker ve Uygun, 2020, s. 108).

Kıpçak sahasında sözcük farklı anlamlara gelecek şekilde tanıklanmıştır:

Ondı "Gözetti, murakabe etti" (Kİ, V8a9) (Caferoğlu, 1931, s. 62; Özyetgin, 2001, s. 586).

Onar men, ondım "Sarıp solarım, soldum" (CC, 18a/5-6) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 164).

On- "felah bulmak" (TZ, 5b/10) (Atalay, 1945, s. 222).

İbrahim Arıkan (2006, s. 377), *on-* fiilini "kabul etmek, benimsemek; yaramak, mümkün olmak; kurtulmak" olarak anlamlandırır. Ancak sözcük aşağıdaki örnekte "düzelmek" anlamı ile görülür:

Eter edi ökteklikni da kim sözler edi töresizlikni onmaz edi "Kibirlenirdi, dinsizliğini söylerdi, düzelmezdi" (Z, 100/7) (Arıkan, 2006, s. 128).

Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde fiil nadiren geçmektedir:

Melike sözi birle ol dilefgār/Onmağğa kıluben 'azm şikâr "O gönlü yaralı (âşık), sözleriyle meliki iyileştirmeye azmetti" (SM, 1424) (Çelebi, 2019, s. 105).

Eski Anadolu Türkçesinde de fiil "(iş) düzelmek" ve "(yara) iyileşmek" anlamlarında geçer:

Allah Allah dimeyinçe işler onmaz "Allah Allah demeyince işler yoluna girmez" (DK, 2-11) (Ergin, 2014, s. 73).

Süheyl işidüp oldu gönli yavuz/ Dedi tāli 'üm onmamışdur henüz "Süheyl duyunca gönlü kötü oldu. Talihim düzelmemiştir henüz, dedi" (SN, 127-14) (Cin, 2012, s. 166).

On- (onmağ, uymak), *Tarama Sözlüğü*'nde (2019, s. 2994-2998) "iyileşmek, şifa, salah bulmak, uygun gelmek, uygun olmak, iflah olmak, düzelmek, feyz ve bereket bulmak" anlamlarıyla tanıklanmıştır:

Kâmil kadrin bilmeyen can onmasın/ Dostları şad düşmanları gülmesin (Kâtibi 17.yy. 16).

Demiş pîr onduğum yerdir efendim/ Sever lâbü't bu can-ı müstemendim (Ş. Galip 18.yy. 113).

Derleme Sözlüğü'nde (2019, s. 3286; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.04.2025) *on-* "rahata kavuşmak, mutlu olmak; adam olmak (mecaz); yetişmek, ermek; işi iyi gitmek" anlamlarıyla geçmektedir.

Görüldüğü üzere *onul-/onul-* ve *onar-* fiilleri "daha iyi hâle gelmek, düzelmek" anlamına geldiğinden *on* "sağ; doğru" sözcüğünün yan anlam kazanarak fiil türetmeye uygun olması nedeniyle ve *on-* "iyileşmek, düzelmek" fiilinin doğrudan taşıdığı anlam nedeniyle sözü geçen fiillerin kökü olmaya uygundur.

Alan yazınında *sesteş kök*, *ortak kök*, *ikili kök*, *karışık kök* olarak adlandırılan bu tür sözcükler hem ad hem de eylem olarak kullanılabilen köklerdir (İmer, 1976, s. 24). Jean Deny (1941, s. 494) tek heceli ve iki heceli kimi sözcüklerde adların daha eski olduğunu; *ekşi* sözcüğünün *ekşi-* eyleminden önce olduğunu

⁷ Clauson (1972, s. 169) sözcüğü *onur*, Arat (1947, s. 274) *unur* olarak okur. Arat (1979) Dizin'de *un-* fiiline yer vermez.

düşünür. Hatiboğlu (1970, s. 110-115), sözcük köklerinin ad köklerine dayandığını ve ad kökü ile eylem kökü arasındaki ayrılığın sonradan ortaya çıkmış bir özellik olduğunu belirtir. Talat Tekin (1973, s. 36), Türkiye Türkçesinde eşsesli olan birçok ad ve eylem kökünün geçmişte öyle olmadığını, Hatiboğlu'nun eski Türkçede kullanıldığını ileri sürdüğü kök ve gövdelerin gerçekte ayrı kök ve gövdeler olduğunu ifade eder. Muharrem Ergin (2009, s. 111), dilde ikili kökler görülmekle birlikte bu durumların az sayıda ve sonradan ortaya çıkmış olabileceğinden söz eder ve bir kökün hem ad hem de eylem kökü olamayacağını belirtir.

İnsanoğlunun önce çevresindeki varlık ve nesneleri mi yoksa eylemleri mi adlandırdığı konusundaki görüşlerde henüz birlik sağlanamamıştır. Kimi araştırmacılar insanoğlunun önce çevresindeki somut varlık ve nesneleri adlandırdığını kimi ise ilk sözcüklerin birtakım eylemleri gösterdiğini savunmuşlardır. Türkçedeki gelişmenin somuttan soyuta olduğu, bunun da insanoğlunun düşünce ve duygularındaki gelişmeyle gerçekleştiği düşünülünce önce somut varlıkların adlandırıldığı konusundaki olasılık ve dolayısıyla ad köklerinin önceliği ağırlık kazanmaktadır (İmer, 1976, s. 30).

Onal-, *onul-*, *onar-* sözcüklerinin aynı kavram alanını işaret eden bir kökten türediği görülmektedir. Çünkü her bir fiil "bir durumun ya da varlığın daha iyi duruma gelmesi" bağlamında kullanılır. Bu anlamın ad kökü olan ve pek çok kültürde kutsal addedilen "sağ" sözcüğünden mi yoksa yine aynı anlam dairesinde oluşan *on-* "sağlamak, iyileşmek, düzelmek" fiilinden mi türediği sözcüklerin aldıkları eklerin hem isimlere hem de fiillere eklenebilen ekler olmasından dolayı araştırmacılarca farklı değerlendirilmiştir. Türkçede somuttan soyuta genişleyen anlam çizgisinde *on* "sağ" adının bu sözcüklerin kökü olduğu genel kabul gören görüş olmakla birlikte bu çalışma kapsamında *onal-* ve *onul-* fiillerinin aynı yolla türetilmediği düşünülmektedir. Her ne kadar iki sözcük de aynı anlama geliyorsa da Clauson'un saymaca kabul ettiği **onā-* fiili *Divānu Lughâtî't-türk'te* *onā-* "düzeltmek" anlamında geçmekte olduğundan sonrasında fiilden fiil yapım eki *-l* ile sözcük *onal-* biçimini almış olmalıdır. *Onul-* sözcüğünde *onu-* şeklinde bir ara form olmadığından *on-* fiili dönüşlü çatı yapan *-(X)l* eki ile genişlemiştir. Nitekim Erdal (1991, s. 653, 668-669) da *onal-* (< *on* + *al*-) ve *onul-* (< *on*-*ul*-) fiillerinin farklı köklerden türediklerini belirtir. Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol Yüksekaya da (2016, s. 61-62), *onar-* fiilini isimden gelişmiş bir fiil; *onul-* fiilini de fiilden gelişmiş bir fiil olarak değerlendirmektedir.

Bu durumda *onal-* ve *onar-* fiilleri *on* "sağ" isim kökünden; *onul-* fiili *on-* "onmak, düzelmek, iyileşmek" fiil kökünden türemiş olmalıdır.⁸

1.1.3. Onul-/Onal-

Onul-/onal- "iyileşmek, (yara) kapanmak" (Meninski, 1680, s. 533; Gabain, 1988, s. 288; Tietze, 2018, s. 154) fiili ilk olarak Uygur Türkçesinde "doğruya çevrilmek, iyileşmek, sıhhatine kavuşmak" (Wilkens, 2021, s. 510-511; Eraslan, 2012, s. 592) anlamlarında geçer:

İğlig erse bat onulur "Hastaysa çabucak iyileşir" (TT VII 28, 28) (Clauson, 1972, s. 171).

Karahanlı Türkçesinde de fiilin "(iş vb.) düzelmek; (hasta) iyileşmek" anlamları geçer:

Sökel onuldı "Hasta iyileşti"; *İş onuldı* "Karışık iş düzeldi" (DLT, 616/511) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 511).

Könül arzû birle qalı iglesel Tilek bulsa onlur kemi belgüliüg "Eğer gönül, arzudan hastalanırsa dilediğine kavuşunca şifa bulur" (KB, 3874) (Arat, 2007, s. 390).

⁸ Çalışma kapsamında ad ve eylem kökünden türeme ayrımı yapılmamış; her iki sözcüğün de türemeleri anlamsal bütünlük göz önünde bulundurularak bir arada verilmiştir.

Orunç ol buzuğlı oñulmuş işig/ Orunç yig kıtur ol bütürmiş işig “Yoluna girmiş işi bozan rüşvettir. Ol-gunlaşan işi çiğ bırakan rüşvettir” (KB, 2443) (Arat, 2007, s. 258).

Bahıllık oñalap oñalmaz⁹ ig ol/ Birimdin bahıl elgi keđ berklig ol “Cimrilik ilaçla düzelmez, cimrinin eli çok sıkıdır” (AH, 20a) (Çakmak, 2019, s. 86).

Harezmi Türkçesinde de sözcüğün *oñul-* ~ *oñal-* olarak kullanımı tespit edilmiştir:

Eyyüb neteg oñulğanın rahmanka sözleyü berdi “Eyyüp nasıl düzeleceğini Rahman’a söyledi” (KE, T164a6) (Ata, 2019a, s. 218).

Sökellikdin üze koptı oñulu başladı “Hastalıktan kalktı, iyileşmeye başladı” (ME, 200/1) (Yüce, 2014, s. 73).

Yüregümde oñulmaz derd çokdur “Yüreğimde onulmaz dert çoktur” (HŞ, 202a/5818) (Tülübaş, 2017, s. 435).

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinde de *oñul-* “onat olmak, düzelmek, seğnemek” (TZ, 6a/13) (Atalay, 1945, s. 222) anlamlarında tespit edilmiştir:

Oñuldu “Hastalıktan kurtuldu, sağ ve sağlam olduk; cerahat onaldı (Bugünkü manasında)” (Kİ, V8a10) (Caferoğlu, 1931, s. 62; Özyetgin, 2001, s. 587).

Oñaldı “İyileşti” (CC, 58a/11) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 336).

Takı kışaş kılınmas müzihadan takı etrâflardan ançağa tigrü kim oñalğay “Baş yarığı iyileşene kadar taraflar kısas koşamaz” (İM, 466a/1-2) (Toparlı, 2017, s. 340).

Eğâr anıñkibik salaçı artıñsı işñan nahıs bolğay da hakimlikñan oñalıp çıhkay, biyi keräk anar tölägäy hakimlikin, ziyanın, ħarcın “Eğer işçi böyle fazla çalışmaktan hasta düşer ve tedaviden sonra iyileşirse beyi onun tedavi ve gider masraflarını karşılamalıdır” (Garkavets, 2003, s. 90).

Çağatay Türkçesi Dönemi’nde de *oñal-* “sıhhat bulmak, ifakat etmek, doğrulanmak, feth ve zafer bulmak” (ŞSL; AL, 48b/712, 713) (Durgut, 1995, s. 99; Kaçalin, 2011, s. 289) anlamlarında geçmektedir.¹⁰

Oñal- “iyiye çevirmek, hıblığa tahvîl etmek” Rum [diyarı] Türkleri *oñılmek* derler: *oñalmanñ, oñalmanñız ve oñalmanñlar* (Seng., 88v/6) (Heyet, 2021, s. 618).

Tenimde zañmlarğa mümkün irmes yahşı bolmañ kim/ Kanatur min oñalmay tilbelikdin min yaman tişlep “Vücudumdaki yaraları iyileştirmek mümkün değil. Çünkü divanelikten (onları) iyileşmeden kötü bir şekilde dişleyip kanatırım” (FK, 51/3) (Kaya, 1996, s. 51).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’nde de sözcük kullanılmıştır:

Ħanum oğlanuñ kırk günde yarası oñaldı “Hanım, oğlanın yarası kırk günde iyileşti” (DK, 29-7) (Ergin, 2014, s. 90).

Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz bağrumun başı “Ben yoldaşı kendime yakın ettim, bağrımın yarası onulmaz” (YE, 270/3) (Tatçı, 2012, s. 400).

Gözüm açıla oñıla göynügüm... “Gözüm açılsın, gönlüm ferahlasın (SN, 259/6) (Cin, 2012, s. 298).

Tarama Sözlüğü’nde (2019, s. 2998-3000) *oñul-* “şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak, iltiyam bulmak” anlamlarıyla 13-19. yy.da Anadolu sahasında şöyle tanıklanmıştır:

Gel timar et yarene sen aşk ile/ Yarelerin oñulacak çağıdır (Niyazi 17.yy. 33).

...Hançer-i müşgin-i ebrunun oñulmaz yarası (Nedim. 18.yy. 183).

Bir onulmaz derde düştüm ağlarım... (Saz. Silleli Devami. 19.yy. 517).

⁹ Arat (2006, s. 60) “oñalmaz”

¹⁰ *Muhakemetü’l Lügateyn*’de *öñgdey-* “iyileşmek, başarmak” anlamlarında geçer (Barutçu Özönder, 2011, s. 135).

Derleme Sözlüğü'nde (2019, s. 3283; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.04.2025) *onal-* "iyileşmek, düzelmek; (sıkıntıda olan kimse) rahata kavuşmak" anlamlarıyla geçmektedir.

1.1.4. Oñult-/Oñalt-

Oñul-/oñal- fiillerinin *-t* ettirgenlik çatı eki almış şekli olup "iyileştirmek, şifa vermek, sağlamlaştırmak" (Grønbech, 1942, s. 178), *oñult-* "hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek" (Meninski, 1680, s. 532) anlamlarıyla kullanılmıştır. Karahanlı ve Harezmi sahası eserlerinde (TİEM 73, 43r/2-3; HKT, 53b/5) (Kök, 2004, s. 38; Sağol, 1993, s. 40) bu fiilleri görmek mümkündür:

Eger idi 'azze ve celle eliglerimni oñultu bërse ol oğlanğa şandük yonğay men "Eğer Tanrı azze ve celle ellerimi iyileştirirse o oğlana sandık yontacağım" (KE, T 168b7-8) (Ata, 2019a, s. 225).

Kıpçak Türkçesinde de dua metinlerinde fiilin kullanımı tespit edilmiştir:

Ave, Kristusnıñ anası/ Agrıkımıznıñ tımarı/ Agrıkımıznı oñaltgıl... "Selam Mesih'in anası, hastalığımızın çaresi, hastalığımızı iyileştir" (CC, 69a/12) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 376).

Dağı da kerekli u boluşuçu adamilik tarbiyatına peşakârlıktır hakimlik ki adaminin barça tinsizliğin tanır da oñaltır "İnsanın doğasına gerekli ve faydalı zanaat hekimliktir. Çünkü insanın bütün hastalığını bilir ve iyileştirir" (Garkavets, 2003, s. 65).

Eski Anadolu Türkçesinde de sözcüğün kullanımı tespit edilmiştir:

*Biz gözsüzi ve alatenlüyi oñulduruz ve sayruyu sağ kıluruz*¹¹ "Biz görmeyeni ve alacahastalıklıyı iyileştiririz ve hastayı sağaltırız" (EKE, 859/6) (Yılmaz vd., 2013, s. 486).

Tarama Sözlüğü'nde (2019, s. 3001) "hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek" anlamlarıyla tanıklanır:

Ve sağaldurdun anadan gözsüz doğanı ve abrası oñuldurdun (Cev. Es. 15. yy. 179).

Bulayın nite derdin çaresini/Oñuldayın yüreğin yâresini (Yuz. Şems. 16. yy. 97).

1.1.5. Oñaltur-

Sözcük, *oñal-* fiilinin ettirgenlik çatı ekleri *-t* ve *-(X)r* ile genişlemiş biçimi olup "hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek" (Meninski, 1680, s. 532) anlamlarında geçmektedir:

Oñalturur erdin tuğa közsüzni tuğa alanı meniñ destürüm birle "İyileştirirdin doğuştan görmeyeni ve alaca hastalıklıyı benim müsaademle" (TİEM 73, 93v/4) (Kök, 2004, s. 88).

Takı oñalturur sen toğa közsüzni takı ala yinlignı, âsân kılmağım birle "İyileştirirsin doğuştan görmeyeni ve alaca hastalıklıyı kolaylaştırmamla" (HKT, 121b/3-4) (Sağol, 1993, s. 88).

1.1.6. Oñar-

Oñar-/onar-/oğar- "ıslah etmek, yoluna koymak, tamir etmek, düzeltmek" anlamlarında kullanılan fiil (Meninski, 1680, s. 531; Tietze, 2018, s. 151), Uygur Türkçesi Dönemi'nde "iyileşmek; nüfuz etmek, çıkmak, anlamak; açıklamak, açıklığa kavuşturmak, düzeltmek" (Wilkens, 2021, s. 510-511) anlamlarında geçmektedir:

Bar tözlüg nomlarınıñ sukançığ barın ötkürüp oñarıp "Varlıkların temellerini oluşturan isimlerin eksikliklerini aşarak hepsini düzeltip" (AY, 434) (Tokyürek, 2018, s. 354).

Katıg kirtgünçlüg bolmağınça oñarkalı bolmaz "Sağlam inançlı olmayınca (bir şey) iyileştirilemez (düzeltilemez)" (Gabain, 1988, s. 87).

Bu muñumuznı amtı kılınç tenrısı oñarzun "Şimdi yaradılış tanrısı bu sıkıntımızı gidersin" (VIII ff. Bud.) (Clauson, 1972, s. 189).

¹¹ *Sayruyu sağ kıl-* ifadesi *oñaltur-* fiili ile eş anlamlı şekilde kullanılmıştır.

Erdal (2001, s. 736), sözcüğün bazı örneklerde *düşünmek, kavramak* anlamlarına gelecek şekilde *sakın-* fiili ile yakın anlamda kullanıldığını belirtirerek *Eski Türk Şiiri'*nden tanıklar. Arat (1991, s. 145, 161), ise aynı örneklerde *onar-* fiilini “yerine getirmek, iyileştirmek” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarır:

ayturulmuş öd erigig atırdılığ onarıp “Sorulan öğüt ve nasihatleri açıkça yerine getirip” (ETŞ, 13, 167) (Arat, 1991, s. 144-145).

al tuyğuluğ onarğuluğ erdükiñdin “Kuvvetli nüfuzlu, iyileştirme gücüne sâhip bulunmanızdan dolayı” (ETŞ, 15, 64) (Arat, 1991, s.160-161).

Karahanlı Türkçesi eserlerinde de fiil “onarmak, düzelmek/düzeltmek, ıslah etmek, yoluna koymak” anlamlarıyla geçmektedir:

Bayat fazlı birle ağırılar kuluğ/ Bilig kapğı açlur onarur yoluğ “Tanrı kulunu fazlı ve inayeti ile yükseltir. Ona bilgi kapısı açılır ve isteği rast gider” (KB, 1813) (Arat, 2007, s. 198).

Meger anlar kim tevbe kıldılar andın sonra tağı onardılar “Nasıl ki onlar tövbe ettiler, ondan sonra düzeldiler/iyileştirdiler” (TİEM 73, 46v/7-8) (Kök, 2004, s. 42).

Onarsun sizke işlerinizni hem örtsün sizin yazuklarıñızni “Sizin işlerinizi yoluna koysun ve günahlarınızı örtsün” (RKT, 33/25b3) (Ata, 2019b, s. 568).

Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümeleleri'nde fiilin farklı anlamlarına da rastlanır. Ünlü (2004, s. 179) sözcüğün *onar-* “aydınlatmak” (TİEM 73, 357r/5); Kök (2004, s. 99, 202), *onar-* “yapmak, donatmak” (TİEM 73, 104v/3-4), *iş onardağı tut-* “koruyucu tutmak, dayanmak, güvenmek” (TİEM 73, 206r/3-4) anlamlarında geçtiğini belirtir. Ata (2019, s. 568), sözcüğün *onarmak* “dargınlığı barıştırmak, düzeltme, işleri yoluna koymak” (RKT, 26/78a3) anlamında geçtiğini belirtir.

Harezmi Türkçesi Dönemi eserlerinde de fiil; *işin yoluna girmesi veya hastalığın iyileşmesi* anlamlarında tespit edilmiştir:

Aslam bërdi aña ertege kirdi onardı işni “Sadaka verdi ve sabahına işini yoluna koydu” (ME, 7/8) (Yüce, 2014, s. 32).

Mevlâ ta'âlâ kamuğ işleriñni onaru bergey “Mevla Taala bütün işlerini yoluna koyuverecek” (HFK, 127a/13) (Onur, 2022, s. 131).

Aşığ kılmas ol köp ökünç yese son/ Êr ol kim onarsa işin munda öñ “Sonunda çok pişmanlık çekse de fayda etmez. Er (kişi) işini önce yoluna koyandır” (MM, 274/2) (Toparlı ve Argunşah, 2014, s. 132).

Kıpçak Türkçesi eserlerinde de sözcük “iyilik göstermek; yardım etmek, iyileştirmek, ıslah etmek” anlamlarında geçmektedir:

Onardı “İyileştirdi, ıslah etti” (Kİ, V8a9) (Caferoğlu, 1931, s. 62; Özyetgin, 2001, s. 586).

Asıg birdi aña erteledi onardı işni “Fayda etti ona, önceledi, yoluna koydu işini” (KEF, 109a/1-2) (Eminoğlu, 2011, s. 123).

Eger ki tenriden ese bu yahşi sağış da tügellense anıñ onarmağı bile asri yahşi “Eğer Tanrı'dansa bu iyi düşünce, onun yardımıyla sonucunda iyi olur” (Garkavets, 2003, s. 26).

Çağatay sahasında da fiil *onar-* “iş doğruya çevirmek, iyiye döndürmek, tanzim ve tahvil etmek” (ŞSL) (Durgut, 1995, s. 99), “iş doğruya çevirmek, iyüye döndermek, tanzim ve tahvil etmek” (Seng., 88r/15) (Heyet, 2021, s. 616) anlamlarıyla geçmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde de sözcük aynı anlamlarda tespit edilmiştir:

Hiç onarmaz bağı başın hayır işden bezer ölüm “Hiç bağrının yarasını iyileştirmez, ölüm hayır işten bıkar” (YE, 198/4) (Tatçı, 2012, s. 323).

Kâdir tanrı meded senden kara tonlu kâfire at deperem işimi sen onar “Kadir Tanrı, medet senden, kara kıyafetli kâfire sefer ederim, işimi sen yoluna koy/düzelte.” (DK, 210-10) (Ergin, 2014, s. 205).

*Sayruları sağaldururuz ve gözsüzleri ala tenlüyi onaruruz*¹² “Hastaları iyileştiririz ve görmeyenleri, alaca hastalıklıkları iyileştiririz” (EKE, 858/14) (Yılmaz vd., 2013, s. 486).

Tarama Sözlüğü’nde (2019, s. 2984-2986) *onar-/unar-* fiilinin “rast getirmek, tamir etmek, düzeltmek, ıslah etmek, yoluna koymak; iyileştirmek” anlamlarında kullanıldığı örneklerden bir kısmı şu şekildedir:

Her kişi nefsini onarmak gerek kim gayri kişiye yol göstere (Cev Ah. 15-16.yy. 5).

Merhem koyup onarma sinemde kanlı dağı (Fuzuli 16.yy. 199).

Sallanı sallanı gelmiş pınara/ Kadir Mevlâm işimizi onara (Kara. 17. yy. 38).

Onar-, *Derleme Sözlüğü*’nde (2019, s. 3283-3284; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.04.2025) “hastalığı, yarayı iyileştirmek; bir işi özenle yapmak, başarmak; düzeltmek, düzgün bir biçime sokmak; hazırlamak; bozulmuş bir şeyi düzeltmek, işe yarar duruma getirmek; dövmek; düzeltmek, bakımını yapmak” anlamlarıyla; *onart-* fiili ise “yaptırmak, düzelttirmek; hastanın sağlığına kavuşmasını sağlamak” anlamlarıyla Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmaktadır.

1.1.7. Ondur-

On- fiilinden ettirgenlik ekiyle türeyen *ondur-* “tedavi etmek, sağlığına kavuşturmak, iyileştirmek” anlamıyla kullanılmaktadır (Meninski, 1680, s. 530; Tietze, 2018, s. 153). Çağatay Türkçesinde “dindirmek, teskin etmek, tahfif etmek” (ŞSL) (Durgut, 1995, s. 99) anlamıyla yer alan fiil *Tarama Sözlüğü*’nde (2019, s. 2993) bir yerde tanıklanmıştır:

Ondurayım dersin yaram açarsan/ Azdırıp ta saramazsan epsem ol (P.S. Ab. 16-17.yy. 64).

Derleme Sözlüğü’nde (2019, s. 3285; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.04.2025) sözcük “yetiştirmek, olgunlaştırmak; yararlandırmak, çoğaltmak, varlıklı ve mutlu etmek; hastalığını iyileştirmek, geçirmek; varlıklı olmasına etken olmak, kalkındırmak” anlamlarıyla ağızlarda kullanılır.

Bu fiiller dışında tarihî lehçelerde aynı köklerden türeyen *onarul-* “sağa sola dönmek” (Eraslan, 2012, s. 592), *onuş-* “anlaşmak barışmak” (ME, 109/6) (Yüce, 2014, s. 47), *onarıl-* “işin düzelmesi” (Seng., 88v/1) (Heyet, 2021, s. 618) fiilleri de geçmektedir.

1.2. Sağal- Fiili, Köktaşları ve Türemeleri

Sağal- fiili *sağ* “sağ yön; sağlıklı, esen, sağlam” ismine geçişsiz fiil türeten *-Al* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Argunşah, 2013, s. 110; Ergin, 2009, s. 181; Banguoğlu, 1995, s. 206; Toprak, 2005, s. 53).

1.2.1. Sağ Adı

Sağ ismi ilk kez “sağ, sağlam” anlamlarıyla Uygur Türkçesinde görülür (Caferoğlu, 1968, s. 193). Wilkens (2021, s. 573) *Uygur Sözlüğü*’nde sözcüğün “temiz, karışmamış” *sag süt* “saf süt, bir şeyle karışmamış süt”, *sag yağ* “tereyağı, sade yağ” anlamlarına yer verir. Yaygın kullanılan *sağ* “sağ taraf” anlamı ise ilk kez Karahanlı Türkçesi Dönemi’nde görülür. *Dîvânü Lugâtî’t-türk’te* sözcük “(Oğuzca) akıl; hızlı kavrayış ve zekâ (DLT, 512/410), (Oğuzca) sağlık ve esenlik; sağlıklı (DLT, 512/410), (Oğuzca) sağ (taraf) (DLT, 49/34, 512/410), yün kabartmak için kullanılan çubukların adı (DLT, 512/410)” olarak anlamlandırılır. *Sağ suw* “berrak ve tatlı su”, *sag yağ* “sade yağ” (DLT, 512/410), *sag köñül* “sıcak ve temiz kalp” (DLT, 512/410) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 410) örnekleri de sözcüğün olumlu çağrışımından kaynaklanmış olmalıdır. Kaşgarlı, çalışmanın konusunu teşkil eden “sağlıklı” ve “sağ taraf” anlamında kullanılan *sağ* sözcüğünün Oğuzca olduğunu, Karahanlıların bu sözcükleri bilmediğini belirtir. Zira dönemin hacimli eseri *Kutadgu Bilig*’de de *on* “sağ taraf” (KB, 2962), *esen* “sağlıklı” (KB, 3311), *tirig* “sağ, canlı” (KB, 3313) (Arat, 2007, s. 335) sözcüklerinin *sağ* sözcüğünün yerini tutması bu sebepten olmalıdır. *Sağ* sözcüğü tarihî lehçelerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır:

¹² Cümlede *onar-* sözcüğünün eş anlamlısı olan *sağaldur-* fiili de kullanılmıştır.

Sağ “Sağlıklı, esen, sağlam”

İlk kez Uygur Türkçesinde “sağ, sağlam” anlamıyla tespit edilen sözcük (Caferoğlu, 1968, s. 193), diğer tarihî lehçelerde de bu anlamıyla kullanılmaya devam etmiştir:

Yiñiñ sağ mu? “Bedenin sağlıklı mı?” (DLT, 512/410) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 410).

Sökelni sağ kılar sağnı sökel kılar “Hastayı iyi eder, sağlıklıyı hasta eder” (AKT, 65b/8) (Borovkov, 2002, s. 221).

Sağ “ayık” (İML, 125b/6) (Karagözlü, 2018, s. 123).¹³

...menim bir ağrığım bar erdi... sağ erken sanı oğsayur erdi “Bir hastam vardı... Sağlıklıyken sana benzerdi, dedi” (KE, T164a3) (Ata, 2019a, s. 218).

Tağı sağ erdim sökel boldum “Sağlıklıydım hasta oldum...” (NF, 327/4) (Eckmann, 2014, s. 227).

Hasta kişi... sağ kişi... “Hasta kişi...sağlıklı kişi...” (İM, 95b/7-8) (Toparlı, 2017, s. 81).

Bu sağ er çağırdı “Bu sağlıklı kişi çağırdı” (KEF, 12a/3) (Eminoğlu, 2011, s. 92).

Kıpçak Türkçesi eserlerinden Codex Cumanicus'ta g > v değişimi ile sözcük *sav* olarak görülür:

Kağan yararnı hekimde aytmasan neçik sav bolğay sen “Yaranı hekime anlatmazsan nasıl sağlıklı olacaksın/iyileşeceksin?” (CC, 63a/15-16) (Argunşah ve Güner, 2015, s. 807).

Kiçe bir hasta üçün sağ ernen tan atkınca közünden yaş kildi “Gece tan atıncaya kadar bir hasta için sağlıklı adam ağladı” (GT, 116/2) (Karamanlıoğlu, 2019, s. 57).

...anda ‘aklı kâmil ve hem cismi sağ érür “...onda aklı kâmil ve bedeni sağlıklıdır” (KBŞ, 99b/10) (Akdemir, 2015, s. 275).

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde de sözcük kullanımdadır:

Pes anla kim şeytân atına binen/ Kişi sağ esen hiç inemez insan “İyice anla ki şeytan atına binen kişi, hiç sağ selamet inemez” (SN, 144/7) (Cin, 2012, s. 183).

Ol mekkeye sağ varsa esen gelse şıdkı bütün hacı görklü “O Mekke’ye sağ salim gidip gelse inancı tam hacı vasfında (olur)” (DK, 6-8) (Ergin, 2014, s. 75).

Tarihî lehçelerde geçen *sağun* “Karluk boyu büyüklerine verilen ad” *ata sagun* “Türk doktor” (DLT, 203/173) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 173) sözcükleri, sözcüğün bu anlamından türemiş olmalıdır.

Sağ “Sağlam”

Kıpçak Türkçesinde “sağlam, gerçek” anlamlarında yer alan sözcük (TA, 27b/11) (Toparlı vd., 2000, s. 36), tarihî metinlerde insan karakteri ile ilgili olumlu bir nitelik belirtme bağlamında geçmektedir:

Sanıp sözlegen ér sözi söz sağı “Hesap edip söyleyen kişinin sözü, sözün sağı (sağlamıdır)” (AH, 133-134) (Arat, 2006, s. 51; Çakmak, 2019, s. 161).

Mizâcum sağ ve tabıatım yirinde “Mizacım sağlam ve karakterim yerinde” (MT, 46b/14-47a/1) (Korkmaz, 2017, s. 237).

Tarama Sözlüğü’nde (2019, s. 3245) *sağ* söz “doğru, sahih, ciddi söz” anlamlarında geçer: *Lâle-ruh bir semenberin dağı/ Hasta etti beni sözün sağı* (Sabit. 18. yy. 93).

Sözcük, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi eserlerinde uzuvların işlevini yerine getiriyor olması anlamında geçer:

Tininiñ öküşregi yaralı bolsa...tininiñ öküşi sağ bolsa... “Bedeninin çoğu yeri yaralı olsa... bedeninin çoğu sağlam olsa... (İM, 12a/2) (Toparlı, 2017, s. 97).

Ya kübnüñ közi henüz sağ “Yakub’un gözü henüz sağlam” (ÇTT, 88b/4-5) (Özdemir, 2015, s. 82).

¹³ Sözcüğün bu anlamıyla geçtiği örnekler için bk. *Sağ + Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller, Sağ ét-*

Közidin özge barı teni sağ érđi ve bir muḫ'ad érđi "Gözünden başka tüm bedeni sağladı ve kötü-rümdü" (ÇTT, 210a/18) (Gedikoğlu, 2017, s. 86).

Çağatay Türkçesinde bir örnekte nesne sağlamlığı anlamında geçer:

...Ki bu yılanlar içinde kalur mu sağ tarağ "Bu yılan gibi saçların içinde sağlam bir tarak kalabilir mi?" (YED, 129-7) (Köktekin, 2007, s. 156).

Sağ "Sağ taraf, yön adı"

Sözcük "sol karşıtı, sağ, yön adı" olarak ilk kez Karahanlı Türkçesinde geçmektedir:

Sağ elig "sağ el" (DLT, 512/410) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 410).

Okudımız anı tağ yınḫakındın sağ ḫolça yakın ḫıldımız anı rāz aymakḫa "Çağırdık onu, dağ yanından sağ kolumuz kadar yaklaştırdık onu isteğini söylemesi için" (TİEM 73, 226r/2) (Kök, 2004, s. 223).

Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi eserlerinde de sözcüğün kullanımı tespit edilmiştir:

sağ el (İML, 75a/10) (Karagözlü, 2018, s. 70).

...peygambar 'as'nuḫ sağ yanında yürüyür erdi "peygamber aleyhisselamın sağ yanında yürümekteydi" (NF, 20/7) (Eckmann, 2014, s. 15).

Andın sonḫra sağ ilin birle iyernin ilgerü ḫaşın tutup... "Ondan sonra sağ elinle eyerin ön tarafını tutup" (MG, 10a/3) (Uğurlu, 1984, s. 27).

Süleymān Dāvūdnuḫ sağ yanında oturup ikevlesi ḫükm ḫılurlar erdi "Süleyman, Davud'un sağ yanında oturarak ikisi hüküm verirlerdi" (MKE, 124a/14-15) (Ersoy, 2022, s. 147).

Sağ yağrının ülüḫ bērdiler "Sağ kürek kemiğini pay verdiler" (ŞT, 81b/7) (Ölmez, 2020, s. 146).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde de sözcüğün bu anlamda kullanımına rastlanmıştır:

Şağa şola ḫullar dutarlar ḫarār/ Kimi türk kimi rūm kimi tatar "Kullar sağa sola yönelirler, kimi Türk, kimi Anadolulu, kimi Tatar" (SN, 65/13) (Cin, 2012, s. 104).

Şağ ilen şolına göz gezdürdi "Sağına soluna göz gezdirdi" (DK, 23/10-11) (Ergin, 2014, s. 86).

Sağ "Yaşamakta olan, diri, canlı"

Sözcük, bu anlamıyla Harezmi Türkçesi Dönemi'nden itibaren eserlerde geçmektedir:

Her ayna teni sağ turur "Şüphesiz canı sağdır" (NF, 330/12) (Eckmann, 2014, s. 229).

ḫılıç birle kisgil maḫşūd sağ koymaḫıl "Kılıçla kes, maksad sağ bırakma" (MG, 59b/4) (Uğurlu, 1984, s. 46).

Min er mest ü bīmārliḫ birle öldüm/ Hemişe cihān içre sin bolḫa sin sağ "Ben mestlikten ve hastalıktan öldüm, sen daima cihanda sağ olasan" (FK, 312/4) (Kaya, 1996, s. 294).

İşbu ḫişi ölüpdür ḫazırlar sağ olsun "Bu kişi ölmüştür, kalanlar sağ olsun" (FN, 18a/12) (Akyıldız Ay, 2023, s. 147).

1.2.2. Sağlık ~ Sağlğ ~ Sağliḫ

Sağ sözcüğünün -ilk isimden isim yapım eki ile genişlemiş şekli olup "sağ, sağlam, sağlıklı olma durumu" anlamına gelir. Harezmi Türkçesinden itibaren tüm dönemlerde tanıklanmıştır:

Yētmış sağliḫda ni'metde erdim, yētmış yıl yana mihnetde bolsam ne bolḫay "Yetmiş sağlıkta nimettedim, yetmiş yıl yine mihnette olsam ne olacak?" (KE, T159b19-T160a/1) (Ata, 2019a, s. 213).

Barça ziynetni solḫa birdün ayttı sağḫa sağliḫı yēter "Tüm ziynetini sola verdin, sağa sağlığı yeter, dedi" (GT, 353/8) (Karamanlioğlu, 2019, s. 176).

İy teḫri sağliḫ birgil maḫa senin şifan birle taḫı devā ḫılıḫıl maḫa "Ey Tanrı, bana sağlık ver, senin şifanla deva ver bana" (İM, 91b/6) (Toparlı, 2017, s. 78).

Teḫri anar sağliḫ bergey... "Tanrı ona sağlık versin..." (Garkavets, 2003, s. 133).

Her kimse kim maṭlūbı köñül sağığıdur/ Tün ihyāsı 'ilāc kılmağığıdur “Kimin talebi gönül sağığı ise geceleyin işi ilaç almaktır ” (MÇNS, 33a/5) (Türk, 2017, s. 124).

Eski Anadolu Türkçesinde de sözcük tespit edilmiştir:

Bu kişiden bu hastalık gide ve daḥı çok sağık bula “Bu kişiden bu hastalık gitsin ve de çok sağık bulsun” (FN, 6b/10) (Akyıldız Ay, 2023, s. 126).

Şağığ ile şağıncın devletün ḥaḳ artursun “Sağığınla aklını, saadetini Hak arttırsın” (DK, 35-1) (Ergin, 2014, s. 94).

Ki sağık bağışlaya fırsat vère... “Sağık bağışlasın, fırsat versin...” (SN, 26/11) (Cin, 2012, s. 65).

1.2.3.Sağısuz

Yalnızca Kıpçak Türkçesinde tespit edilen sözcük “hasta, sağıksız” anlamında geçmektedir:

Bir kişinün bir kulu var ıdı sağıkında daḥı ol kulnun ḥocası sağısuz oldı. Daḥı ol kişi ölüm sağısuzluğında ıkrār iddi “Bir kişinin yaşarken bir kölesi vardı. O kölenin sahibi hastalandı. O kişi ölüm hastalığında karar kıldı” (KFT, 33a/21) (Ağar, 1989, s. 75).

1.2.4.Sağıal-

Sağı “sağılıklı” adından -Al isimden fiil yapım ekiyle oluşan sözcük ilk olarak Harezmi ve Kıpçak Türkçesi eserlerinde görülür:

Süleymān yögirmi künde ol tegrede çavıkdı, ḥastanı okup dem börse sıhhat tapdı, divāneğa okusa sağıaldı “Süleyman yirmi günde o çevrede ünlendi, hastayı okuyup nefes üflese sıhhat buldu, divaneye okusa iyileşti” (KE, 144r 19-20) (Ata, 2019a, s. 288).

... kaçan kim melik Tubba' sağıaldı erse çerigi kamuğ keldi “...melik Tubba iyileşince askerinin hepsi geldi” (MKE/167a/13-15) (Ersoy, 2022, s. 185).

Çağatay Türkçesinde de sözcük “iyileşmek, sağıalmak” anlamında (ŞSL; Seng., 231r.26) (Durgut, 1995, s. 364; Kúnos, 1902, s. 164; Clauson, 1960, s. 60) kullanımdadır:

Ḳaysı mecnūn sağıalur körse mini tilbe bolur “Hangi mecnun iyileşir, beni görse divane olur” (BV, 430/3) (Türkay, 2002, s. 354).

Muğ deyride bir dem sağıalmay dehr ḥayr u şerriğa köz salmay “Dünyanın hayır ve şerrine bakmadan ateşperest manastırında bir an iyileşmez” (MK, 36a/7) (Ölmez, 1993, s. 165).

Batı Türkçesinde de fiilin kullanımı tespit edilmiştir:

Ümüddür kim tizcek sağıalup kuvvet dutasun “Hızlıca iyileşip kuvvet kazanmanı ümit ederim” (MT, 32b/6-7) (Korkmaz, 2017, s. 221).

Sayruluğı üçün soğan yimiş ol sayruluğından sağıalmış “Hastalığı için soğan yemiş, o hastalığından iyileşmiş” (EKE, 643/15-644/1) (Yılmaz vd., 2013, s. 382).

Tarama Sözlüğü’nde (2019, s. 3224-3226; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.04.2025) de fiilin geçtiği görülmüştür:

Kâtibi der hiç sağıalmaz bu sinemin yarası... (Kâtibi, 17.yy. 63).

...Bu hastelikten efendim sağıalmaduk gitti (Ş. Galip 18.yy. 243).

Şifayab [Far.]: şifa bulmak, sağıalmak (Kamus-ı Osmani 19.yy. 80).

Sağıalmak “(hastalık/yara) iyileşmek; canlanmak, dirilmek; sağı olmak, sıhhat bulmak; yeniden sağılığını kazanmak” anlamlarıyla ağızlarda da kullanılır (DS, 2019, s. 3514; <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.04.2025).

1.2.5.Sağıalt-

Sağıal- fiilinden oldurganlık eki -t ile türeyen fiil “iyileştirmek, iyi duruma getirmek” anlamlarında ilk olarak Harezmi Türkçesinde tanıklanır:

Sağalttı anı tendürüst kıldı anı “Onu iyileştirdi, sıhhatli hâle getirdi” (ME, 91/8) (Yüce, 2014, s. 48).

Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*’ta (231v.14) da sözcüğün geçtiği tespit edilmiştir (Clau-son, 1960, s. 60).

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde de sözcük kullanılmaya devam eder:

Sen menüm elimni sağaldı gör “Sen benim elimi iyileştiriver” (DK, 85-2) (Ergin, 2014, s. 126).

Eger senün üzere hışmı yoğımıssa bir cevāb vireyidi ve oğlunı sağaldıydı “Eğer sana öfkesi yoksa bir cevap verseydi ve oğlunu iyileştirseydi” (EKE, 528/10) (Yılmaz vd., 2013, s. 325).

Sağalt-, Tarama Sözlüğü’nde (2019, s. 3226) “hastalığı iyileştirmek; sağlamlaştırmak, tahkim etmek” anlamlarıyla geçer:

İtin kursağını kuduz dalayan kişiye içirseler sağalda (M. Bay. 14.yy. 143).

...ve ol eski temessükü bahane ile sağaltmak tasavvuruna karar vermişlerdir (Naima 17-18.yy. 6, 76).

“Yara ya da hastalığı emle iyileştirmek” anlamında ağızlarda da geçmektedir (DS, 2019, s. 3514).

1.2.6.Sağay-

Sağ adından +*Ay-* yapım ekiyle türeyen sözcük, yalnızca Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde geçmektedir:

Sonra ansızın sağaygan oğlan öldü “Sonra ansızın iyileşen oğlan öldü” (AHH, 74v/2) (Şahin, 2015, s. 96).

Sonra holları yänäçi sağaydı “Sonra kolları yeniden iyileşti” (AHH, 66v/2) (Şahin, 2015, s. 89).

1.2.7.Sağayt-

Sağay- fiilinden ettirgenlik eki -*t* ile türeyen sözcük, yalnızca Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde geçmektedir:

Inangın teñrilärimä benim, alar seni sağaytırlar barça ağır yaralarından senin “Benim tanrılarımın inanın, onlar senin tüm yaralarını iyileştirirler” (AHH, 9r/9) (Şahin, 2015, s. 42).

Dayma boşat alarnıñ yazıqların da ber alarga köktägi uçmañnı da sağayt alarnıñ hastaların “Daima affet onların günahlarını, onlara gökteki cenneti ver, onların hastalarını iyileştir” (AHH, 32r/17) (Şahin, 2015, s. 62).

1.2.8.Sağ + Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

Bu yapıda kurulmuş birleşik fiillerin bir kısmı anlam olarak *sağal-* fiiline eş değer kullanımda, bir kısmı ise “sağlıklı olma; canlı olma” anlamındadır:

1.2.8.1.Sağ bol-

Sağ bol- birleşik fiili bazı örneklerde *sağal-* “iyileşmek” anlamında geçer:

Tañ atıçaq ta ‘ālā emri birle/ Sökel ér sağ boldı sağ öldi “Tan atınca Allah’ın emriyle hasta iyileşti, sağlıklı (olan) öldü” (GT, 116/5) (Karamanlıoğlu, 2019, s. 57).

Yā Lūt ayıtğıl bularğa kim bizim közümüz ağzımız kirü birsün. Cibril kanatı birle sığadı kamuğ sağ boldılar “Ey Lut, bunlara de ki bizim gözümüzü, ağzımızı geri versin. Cebrail kanadıyla sıvazladı, hepsi iyileşti” (MKE, 56b/3-4) (Ersoy, 2022, s. 81).

Bir ağaçtan şaru yağ çıkar erdi kayısı sökel anda sürtünse sağ bolur erdi “Bir ağaçtan sarı yağ çıkardı. Hangi hasta ona sürtünse iyileşirdi” (MKE, 60B/14-15) (Ersoy, 2022, s. 85).

Tañrıñdan dilegil kim elüm sağ olsun “Tanrı’ndan dile ki elim iyileşsin” (EKE, 155/9) (Yılmaz vd., 2013, s. 142).

Birleşik fiil, kimi örneklerde “sağlıklı, esen olma” anlamında geçer:

Devr rencidin dersen kim laḥza'ī saḡ olḡasın/ Devr ayaḡı içmekidin bolmaḡıl bir laḥza saḡ “Zamanın sıkıntılarından bir an esen olayım dersen zamane kadehi içmekten bir an esen olma” (NN, 497/6) (Özkan, 2005, s. 430).

Meni kim mestliḡdın közlerin öltürdi saḡ olsun... “Gözlerin beni mestlikten öldürdü, (canın) saḡ olsun” (YED, 287-1) (Köktekin, 2007, s. 291).

Dedi dön üşenme sāḡ ol u esen... “Dedi, dön, üşenme, saḡ ve esen ol” (SN, 72-15) (Cin, 2012, s. 111).

Bazı örneklerde “canlı, diri olma” anlamı görülür:

Tā ebed içmey atāyī bolmaḡay bir laḥza saḡ “Atayı, onu içmeden ebediyen saḡ kalamazsın” (AD, 94-7) (Köktekin, 2019, s. 73).

Tarama Sözlüḡü’nde de (2019, s. 3242) *saḡ olmak* “iyileşmek, saḡalmak, şifa bulmak” anlamlarında geçer:

...Bal u yaḡ çok ola sayrı saḡ ola (Melhame, 14-15. yy. 19-1).

Mualece etti tā oḡlu saḡ oldu (Hay. 15. yy. 30).

1.2.8.2.Saḡ ét-

Çok sık rastlanmayan bu fiil, İbnü Mühenna Lügati’nde geçen *saḡ* “ayık” (İML, 125b/6) (Karagözlü, 2018, s. 123) anlamı doğrultusunda “ayıltmak” manasında tespit edilmiştir:

La lidin mest oluban bardı ḡumārım maraḡı/ Turfe meydür bu ki hem ösrük ü hem sāḡ étedür “Senin yakut dudaklarından sarhoş olunca sarhoşluḡumun hastalıḡı arttı. Bu ne tuhaf meydür ki hem sarhoş eder hem ayıltır” (NN, 295/3) (Özkan, 2005, s. 267).

Tarama Sözlüḡü’nde (2019, s. 3229) *saḡ etmek (saḡ eylemek)* “saḡaltmak, hastayı iyi etmek” anlamlarında geçer:

Sayrular saḡ idesin (Müs. 15. 47).

1.2.8.3.Saḡ èyle-

Èyle- yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiilin kullanımı Harezmi Türkçesinden itibaren görülür:

...elini girü baḡışlaḡıl pes tanrı ta ‘ālā anuñ elin girü saḡ eyledi “Elini geri baḡışla, Tanrı Taala onun elini geri iyileştirdi” (EKE, 155/11) (Yılmaz vd., 2013, s. 142).

Ḥasta ‘āşık bolmaym bilmes bu ‘ışkıñ lezzetin/ Kādīler bil bu şibānī ‘ışkıñ sāḡ eylemiş “Hasta, âşık olmayınca bu aşkın lezzetini bilmez. Kadılar, bu Şibani aşkını saḡaltmış, bilin” (ŞHD, 73b/8) (Karasoy, 1998, s. 154).

Tarama Sözlüḡü’nde (2019, s. 3229) *saḡ eylemek* “saḡaltmak, hastayı iyi etmek” anlamlarında geçer:

Yüzümüz karasını aḡ eyle/ Gönümüz illetini saḡ eyle (İbrahim. 15. 5-2).

1.2.8.4.Saḡ kıl-

Kıl- yardımcı fiili ile kurulmuş birleşik fiil, Karahanlı Türkçesinden itibaren görülür:

Teñri işi ol bolur kim tünni küñge teḡişür küñni tünge, tirigni öltürür ölügni tirgüzür sökelni saḡ kılar, saḡnı sökel kılar mübtelāni saḡ kılar saḡnı mübtelā kılar “Tanrı işi şudur ki geceyi gündüzle değiştirir, gündüzü geceyle. Diriyi öldürür, ölüyü diriltir. Hastayı saḡaltır, saḡlıklıyı hasta eder. Sarhoşu ayıltır, ayığı sarhoş eder” (AKT, 65b/7-9) (Usta, 2011, s. 153).

Bu örnekte *saḡ kıl-* “hastalıḡı iyileştirmek, sarhoşu ayıltmak” anlamlarında geçmektedir.

Taḡı bir ir keltürdiler ala tenlü tükel teni. Ayıttılar: “Yā Īsī munı saḡ kılḡıl “Ve bir adam getirdiler tüm bedeni ala tenli. Dediler: Ey İsa, bunu saḡalt” (MKE, 175b/11-14) (Ersoy, 2022, s. 193).

Tanrıya du ‘ā kıldum... tenüm daḡı saḡ kıldı “Tanrı’ya dua ettim... Bedenimi saḡalttı” (EKE, 335/12-13) (Yılmaz vd., 2013, s. 231).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sağ yön, pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de kutsal bir nitelik arz etmiş ve taşıdığı ayrıcalıklı önem toplumsal hayata yansımıştır. Bu yansıma yalnızca din, inanç, kültür yoluyla aktarılmamış; dilde yer edinen sözcükler aracılığıyla da temsil edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen *oñul-/oñal-* ve *sağal-* “(hasta/yara) iyileşmek, düzelmek” fiilleri, olumlanan *sağ* algısının kavramlaşmış örnekleridir. Sözcüklerin türetim esaslarının bu kültürel koddan kaynaklanıyor olması “Dil, kültürün taşıyıcısıdır” görüşünün ispatı mahiyetindedir. Sözü geçen fiiller, köken ve anlam açısından incelenerek kök sözcükler ve türemeleri tarihî lehçelerden tanıklanmış; *Tarama* ve *Derleme Sözlüğü*’nde geçen kullanımları da gösterilmiştir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan *oñ, oñ-, oñul-/oñal-, oñult-/oñalt-, oñaltur-, oñar-, oñdur-*; *sağ, sağlığ, sağal-, sağalt-* vd. dışında Batı Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında bu sözcüklerle aynı kök anlamına sahip başka sözcükler de tespit edilmiştir. Çalışmanın sınırlılığı ve kapsamı gereği yalnızca Doğu Türkçesi eserlerinde geçen türemeler dikkate alınmış; bu türemeler Batı Türkçesi eserlerinde de geçiyorsa tanıklanmıştır.

Yapılan incelemelere göre ilk olarak Uygur Türkçesi Dönemi’nde tespit edilen *oñ* “sağ; gerçek, doğru” adı ve *oñ-* “iyileşmek, düzelmek, onmak” fiili eş zamanlı olarak kullanımdadır. Bu sözcükler literatürde “ortak kök” olarak geçmekte olup fiillere kök teşkil eden esas formun hangisi olduğu tartışmalıdır. Dilde eylemlerin mi adların mı öncelikli olduğu hakkında henüz herhangi bir uzlaşa sağlanamamıştır. Ancak bir eylemin sınırlarının belirlenmesi o eylemle ilgili varlıkları tarif etmeyi gerektirdiğinden ad unsurunun asli olması gerekmektedir. Varlıkları ve nesneleri algılamak ve anlamlandırmak öncelenirse *oñ* adının asli olduğu, *oñ-* fiilinin de aynı anlam doğrultusunda fiil göreviyle kullanıldığı düşünülebilir. Bu durum çalışmanın hareket noktası olan “sağın kutsallığı” açısından değerlendirildiğinde ayrıcalıklı sayılan *oñ* kavramının, aynı anlam alanında *oñ-* fiilinin oluşmasını sağlamış olması muhtemeldir.

Oñ adı Doğu Türkçesi eserlerinde “sağ taraf; doğru, gerçek; kolay; nasip, kismet; selamet, huzur, kurtuluş” olarak farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Batı Türkçesinde ise *oñ* adı görülmez ancak *oñ-* fiili kullanılır. Bu sözcüklerin türemelerinden olan ve hem Doğu Türkçesi hem Batı Türkçesi eserlerinde geçen *oñal-* fiilinin *oñ* “sağ; gerçek, doğru” adından, *oñul-* fiilinin ise *oñ-* “iyileşmek, düzelmek, onmak” fiilinden türemiş olması muhtemeldir.

Oñ-, oñul-/oñal- fiilleri ve türemeleri “(hastalık/yara) iyileşmek, düzelmek” anlamı dışında “(iş) yoluna girmek, düzelmek” anlamlarıyla da tarihî lehçelerde kullanılmaktadır. Bu durum, Türklerin sıkıntılı her durumun olumlu yöne evrilmesini kutsiyet attettikleri kavram alanından türettikleri fiille ifade ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

İlk olarak Harezmi-Kıpçak sahası eserlerinde karşılaşılan *sağal-* fiilinin türetiliş biçimi de *oñal-* fiilinin kök anlamı ve türetme eki ile örtüşmektedir. Oluşan fiilin de aynı anlamı işaret ediyor olması Kaşgarlı Mahmud’un Oğuzca olarak belirttiği *sağ* adından *oñal-* fiilinin türetme mantığına koşut olarak “iyileşmek, düzelmek” anlamında türetilindiğini göstermektedir. *Sağ* sözcüğünün ilk olarak Uygur Türkçesinde “sağ, sağlam” anlamında; Karahanlı Türkçesinde “sağ taraf” anlamında kullanılmış olması, ikinci anlamın sağ yönün kutsal görülmesiyle ilişkili olarak zamanla oluştuğunu göstermektedir. *Sağ* sözcüğünün tarihî lehçelerde “sağlıklı, esen, sağlam; yaşamakta olan, diri, canlı; sağ taraf, yön adı” anlamlarıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. *Sağ* sözcüğünden türeyen *sağlık ~ sağlığ ~ sağliḡ, sağsuz, sağal-, sağalt-, sağay-, sağayt-, sağ bol-, sağ ét-, sağ éyle-, sağ kıl-* sözleri de tarihî lehçelerde *sağ* kökünün türemeleri olarak görülür.

Yönelim metaforu olarak da değerlendirilebilecek “Sağ iyidir; sağdakiler iyidir, sağda olmak iyi olmaktır, iyileşmektir” düşüncesi Türkçede ad, sıfat, eylem görevinde kapsamlı bir söz varlığı oluşturmuştur. Çalışmanın konusunu teşkil eden ve aynı anlam dairesinde olan fiillerin ve diğer görevli sözcüklerin türetim mantığı Türklerin sağ yön olumlamasının dile yansımaları göstermesi açısından dikkate değerdir.

KISALTMALAR

AD: Şeyh-zâde Atâyî Dîvân	Kİ: Kitâbü'l- İdrâk li Lisâni'l- Etrâk
AH: Atebetü'l-Hakâyık	KT: Köl Tigin Yazıtı
AHH: Azizlerin Hayat Hikayeleri	ME: Mukaddimetü'l-Edeb
AKT: Anonim Kur'an Tefsiri	MG: Münyetü'l- Guzât
AL: Abuşka Lügati	MK: Mahbûbu'l-Kulûb
AY: Altun Yaruk Sudur	MKE: Kısasu'l-Enbiyâ (Memlûk)
BV: Bedâiyü'l-Vasat	MM: Mu'înü'l-Mürîd
CC: Codex Cumanicus	MSL: Materials for a Sumerian Lexicon (Benno Landsberger)
CN: Cümcümename	MT: Marzubân-nâme Tercümesi
ÇTT: Çağatayca Taberî Tarihi	NF: Nehcü'l-Ferâdis
DK: Dede Korkut	NN: Nevâdirü'n-Nihâye
DLT: Dîvânu Lugâtî't-Türk	RKT: Rylands Kur'an Tercümesi
DS: Derleme Sözlüğü	Seng: Senglah Lügati
DTS: Drevnetyurkskiy Slovar	SM: Seyfû'l-Mülûk
EKE: Kısas-ı Enbiya (Eski Anadolu sahası)	SN: Süheyl ü Nev-Bahâr
ETŞ: Eski Türk Şiiri	ŞHD: Şiban Han Dîvânı
FK: Fevâidü'l- Kîber	ŞSL: Şeyh Süleymân Efendî Lügati
FN: Falname (Eski Anadolu Türkçesi)	ŞT: Şecere-i Terâkime
GS: Ğarâ'ibü's-şîğâr	TA: Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî
GT: Gülistan Tercümesi	TIEM 73: Karahanlı Türkçesi Satır arası Kuran Tercümesi
HFK: Harezmi Türkçesi Fal Kitabı	TS: Tarama Sözlüğü
HKT: Satır Arası Kur'an Tercümesi (Harezmi)	MÇNS: Münacât, Çihil Hadis, Nazmü'l Cevâhir, Sırâcü'l-Müslimîn
HŞ: Hüseyin ü Şirin	TZ: Et- Tuhfetü'z-zekiyye Fi'l- Lügati't- Türkiyye
İM: İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin	YE: Yunus Emre Divanı
İML: İbni Mühennâ Lügati	YED: Yusuf Emirî Divanı
KB: Kutadgu Bilig	Z: Ermeni Harfli Kıpçakça Zebur
KBS: Kasîde-i Bürde Şerhi	
KE: Kıssaşü'l-Enbiyâ	
KEF: Kitâbü'l-Ef'âl	
KFT: Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisân-ı Türkî	

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet (2017). *Kültür ve Dayatma: Türk Kültüründe Sol El Tabusu*. International Conference: The West of The East, The East of The West Proceedings 4, Prague/Czechia, 205-212.
- Ağar, Mehmet Emin (1989). *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisân-ı Türkî*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Akdemir, Yılmaz (2015). *Kemâleddîn Hüseyin Harezmi'nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Çeviri-Gramatikal Dizin)*. Doktora Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

- Akkaş, Gülay (2018). *İslam Öncesi Türk Kültüründe Sağ Tarafın İfade Ettiği Anlamlar*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Akyıldız Ay, Didem (2023). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Falname*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (1947). *Kutadgu Bilig -Metin*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Arat, Reşid Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks* (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Arat, Reşid Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Basımevi.
- Arat, Reşid Rahmeti (2006). *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (2007). *Kutadgu Bilig-I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, Mustafa (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, Mustafa ve Güner, Galip (2015). *Codex Cumanicus*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, Mustafa ve Sağol Yüksekaya, Güliden (2016). *Karahanlıca Harezmiye Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkan, İbrahim (2006). *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur (Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Ata, Aysu (2019a). *Kıssaşü'l-Enbiyâ (Giriş-Metin-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, Aysu (2019b). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfetü'z-zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, Erhan (2014). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Barutçu Özönder, F. Sema (2011). *Alî Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l-Luğateyn (İki Dilin Muhakemesi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgen, İpek (1989). *Dîvânü Lugâti't-Türk'te Söz Yapımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Borovkov, A. Konstantinovic (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*. (Çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu). Ankara: TDK Yayınları.
- Brockelmann, Carl (1954). *Ostttürkische Grammatik Der İslamischen Litteratursprachen Mittelasiens*. Leiden: E.J. Brill.
- Caferoğlu, Ahmet (1931). *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cin, Ali (2012). *Mesud Bin Ahmed-Süheyl ü Nev-Bahâr*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Clauson, Gerard (1960). *Sanglax (A Persian guide to the Turkish language by Muhammad Mahdî Xân)*. London.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çakmak, Serkan (2019). *Atebetü'l-Hakâyık (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Çelebi, Halime (2019). *Çağatayca Yazılmış Bir Seyfü'l-Mülûk Mesnevisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Dankoff, Robert ve Kelly, James (1985). *Mahmud El Kaşgari Compendium Of The Turkic Dialects, III, Cambridge: Sources Of Oriental Languages And Literatures 7, Turkish Sources VII*.
- Deny, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. (Çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Vekaleti.

- Derleme Sözlüğü V (2019). Ankara: TDK Yayınları.
- Derleme Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20 Nisan 2025).
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim. <https://kuran.diyanet.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2025).
- Durgut, Hüseyin (1995). *Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Duymaz, Ali (2005). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli". *Karadeniz Araştırmaları* 5(5), 37-60.
- Eckmann, Janos (1988). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eckmann, Janos (2014). *Mahmud b. Ali, Nehcü'l-Ferâdis (Metin-Dizin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. (Haz. Semih Tezcan-Hamza Zülfiyar; Dizin-Sözlük: Aysu Ata). Ankara: TDK Yayınları.
- Ekrem, Nuraniye (1995). "Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi", *Nevruz ve Renkler* (Türk Dünyası ve Nevruz II. Bilgi Şöleni Bildirileri), (Haz. Sadık Tural-Elmas Kılıç). Ankara: AKM Yayınları, 85-95.
- Eminoğlu, Emin (2011). *Abbâs İbni Hamza es-Sabrânî, Kitâbü'l-Efâl-Kıpçakça Satır Arası Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâtî't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach To The Lexicon, Vol. I - II*. Otto Harrassowitz.
- Ergin, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2014). *Dede Korkut*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ersoy, Gülser (2022). *Memluk Sahasında Yazılmış Bir Kısasu'l-Enbiyâ (İnceleme-Metin-Dizin)*. Konya: Tablet Yayınları.
- Gabain, Annemarie (1968). "Renklerin Sembolik Anlamları". (Çev. Semih Tezcan). *Türkoloji Dergisi* 3(1), 107-113.
- Gabain, Annemarie (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Garkavets, Aleksandr (2003). *Töre Bitigi, Kıpçaksko-Pol'skaya Versiya Armyanskogo Sudebnika i Armyano Kıpçakskiy Protsessualnyy Kodeks, L'vov, Kamenets-Podol'skiy 1519-1594*. Almatı: Deşt-i Kıpçak, Baur.
- Gedikoğlu, Fazilet (2017). *Çağatayca Taberî Tarihi (Tarihname) Tercümesi (182a-242b) İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Grønbech, Kaare (1942). *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex Zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen: Einar Munksgaard.
- Güner, Galip (2021). *Karahanlı Türkçesinde Fiil*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1991). *Türk Dilinde Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1970). "Türkçenin Yapısı ve İkili Kökler". *Türk Dili Dergisi* 22(224), 110-115.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Heyet, Mehmet Rıza (2021). *Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî Senglaş Mebâniyü'l-Lügat ve Kitâbü'l-elif (1v.-119r.)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- İmer, Kamile (1976). *Tükiye Türkçesinde Kökler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa (2011). *Nevayî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karagözlü, Savaş (2018). *İbni Mühennâ Lügati Türkçe Kısım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (2019). *Seyfi-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaso, Yakup (1998). *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Önal (1996). *Alî Şîr Nevâyî, Fevâyidü'l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2017). *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kök, Abdullah (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-arası Kuran Tercümesi (TİEM 73 1V-235V/2)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Köktekin, Kazım (2007). *Yusuf Emirî Divanı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Köktekin, Kazım (2019). *Şeyh-zâde Atâyî Dîvân*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kut, Günay (2003). *Alî Şîr Nevâyî, Garâ'ibü's-şîgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kúnos, Ignaz (1902). *Šejx Sulejman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch*. Budapest.
- Küçük, Mehmet Alparslan (2013). "Geleneksel Türk Dinindeki Ana/Dışıl Ruhlara Mitolojik Açidan Bakış". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1), 105-134.
- Meninski, François à Mesgnien (1680). *Thesaurus linguarum orientalium turciace, arabicae, persicae lexicon turcico-arabico-Persicum I*. Vienna.
- Nadalyayev vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.
- Nişanyan, Sevan (2025). "Nişanyan Sözlük-Çağdaş Türkçenin Etimolojisi". <https://www.nisanyansozluk.com/> (Erişim tarihi: 20 Nisan 2025).
- Onur, Samet (2022). *Harezm Türkçesi Fal Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş I. Cilt*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ölmez, Zuhul (1993). *Mahbûbu'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ölmez, Zuhul (1996). *Şecere-i Terâkime*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Özdemir, Hakan (2015). *Çağatayca Taberî Tarihi (Tarih-nâme 60a – 119b) (İnceleme-metin-dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Özezen Yüceol, Muna (2002). "Sağ ve Sol Kavramlarına İlişkin Bir Araştırma Denemesi". *Dil Dergisi*, (117), 5-24.
- Özkan, Bilge (2005). *Nevâdirü'n-Nihâye (İnceleme, metin, dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Özyetgin, A. Melek (2001). *Ebû Hayyân Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Radloff, Wilhelm (2008). *Türklük ve Şamanlık*. (Çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Räsänen, Martti (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII, 1.
- Sağol, Gülden (1993). *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şahin, Yeşim (2015). *Ermeni Harfli Bir Kıpçak Metni: Azizlerin Hayat Hikayeleri: Metin-İnceleme -Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Tarama Sözlüğü V (2019). Ankara: TDK Yayınları.
- Tarama Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20 Nisan 2025).
- Taş, İbrahim (2020). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: TDK Yayınları.

- Tatçı, Mustafa (2012). *Yunus Emre Divan-ı İlahiyat*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tekin, Talat (1973). "Türkçenin Yapısı ve Eş Sesli İsim Fiil Kökleri". *Hacettepe Sosyal Beşerî Bilimler Dergisi* 5(1), 36-46.
- Tietze, Andreas (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* 6. Cilt: O-R. Ankara: Tüba Yayınları.
- Timurtaş, Faruk (1976). "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri". *Journal Of Turkology* 18, 331-368.
- Toker, Mustafa ve Uygun, Muhsin (2020). *Hüsam Kâtip Cümcümename (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizinler-Tıpkıbasım)*. Konya: Palet Yayınları.
- Tokyürek, Hacer (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, Recep (2017). *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, Recep vd. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, Recep ve Argunşah, Mustafa (2014). *Mu'înü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toprak, Funda (2005). *Harezmi Türkçesinde Fiil*. Ankara.
- Tuna, Osman Nedim (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tülübaşı, Tuğba (2017). *Hüsrev ü Şirin (Metin-Dil Özellikleri-Gramatikal Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Türk, Vahit (2004). "Sağ, Oñ, Sol Sözlere ve Kavram Alanları". *Türkbiliğ / Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 5(7), 125-136.
- Türk, Vahit (2017). *Ali Şir Nevâyî, Münacât, Çihil Hadis (Kırk Hadis), Nazmü'l Cevâhir, Kitâb-ı Sırâcü'l-Müslimîn*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türkay, Kaya (2002). *Alî Şir Nevâyî, Bedâiyü'l-Vasat: Üçünçü Dîvân*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uğurlu, Mustafa (1984). *Münyetü'l-Guzât*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Usta, Halil İbrahim (2011). *Orta Asya Kur'an Tefsiri (Metin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Ünal, Sena (2022). *Türk Kültüründe Yönler ve Sağ-Sol Algısı*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Ünlü, Suat (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235V/3-450r7) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Eski Uygurcanın El Sözlüğü)*. Herausgegeben von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yılmaz, Emine vd. (2013). *Kıyas-ı Enbiya*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yüce, Nuri (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb (Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası)*. Ankara: TDK Yayınları.

OKTAY YİVLİ

Kırk Yama

AŞK, EDEBİYAT ve ÖTEKİ ŞEYLER

Günce Yayınları

Mahmut Babacan

Üniversiteler İçin

Türk Dili Kompozisyon Bilgileri

Günce Yayınları

8. BASKI

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

TÜRK EDEBİYATINDA ÜKRONYA

MURAT GÜR

Günce Yayınları

DR. MUSA ERASLAN

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE

MİZAH VE İRONİ

Günce Yayınları